

Potravinářská chemie

RNDr. Ondřej Zvěřina

zverina@med.muni.cz

podzim 2014

Potravinářská chemie

BVCP0121p + BCP0121c

Laboratorní cvičení

v průběhu tří týdnů během listopadu, v době přednášky

1. úloha: Volumetrické stanovení kyseliny trihydrogenfosforečné
2. úloha: Gravimetrické stanovení železa

Doporučená literatura

studijní materiály a slidy z přednášek v ISu

Velíšek, Hajšlová: Chemie potravin. 2009.

Kubáň: Analýza potravin. 2007.

+ pro zájemce další literatura podle ISu

Ukončení

kolokvium:

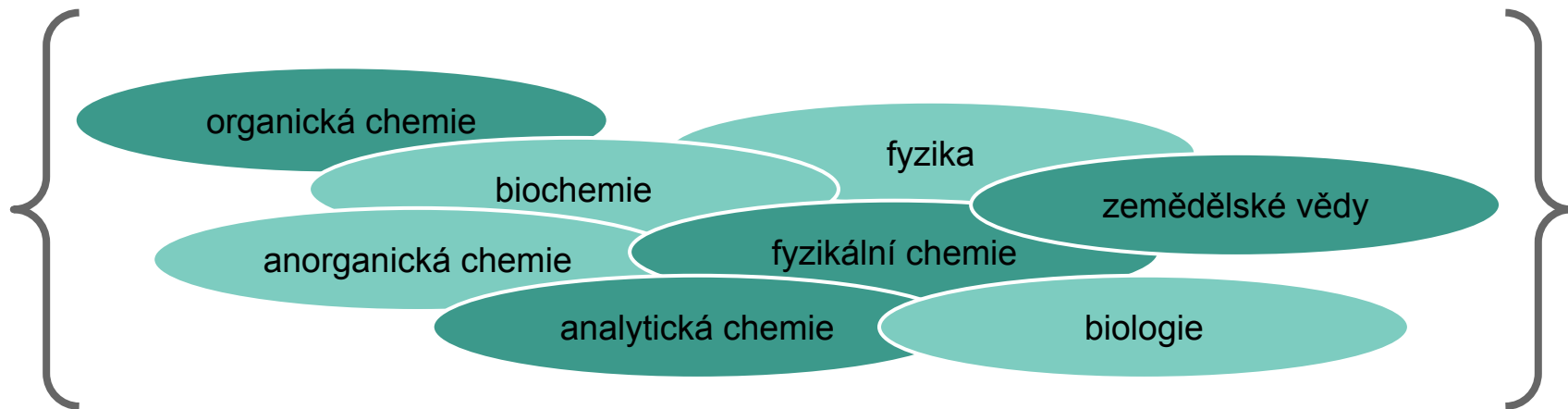
zápočet ze cvičení + test na 60 %

cvičení:

100 % účast + uznané protokoly

Potravinářská chemie

sdružuje znalosti několika oborů:

statické a dynamické pojetí:

statická část
(složení potravin)

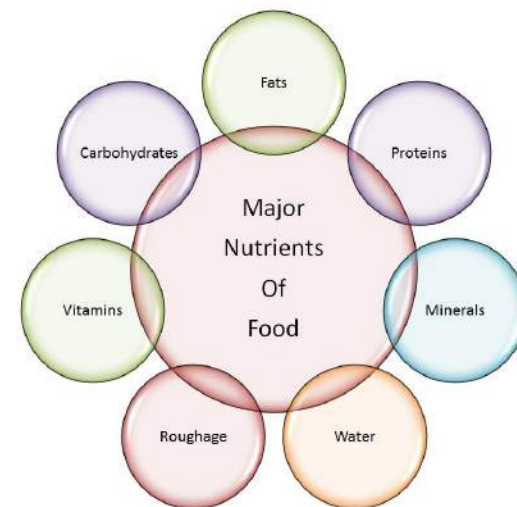
dynamická část
(chování a změny potravin
za různých podmínek)

Potravinářská chemie: terminologie

potrava		veškeré materiály pro výživu organismů
poživatiny		potrava pro lidi
	potraviny	jejich funkcí: dodávání živin a energie (nutriční hodnota)
	pochutiny	nízká nutriční hodnota, naopak: senzorická hodnota
	lahůdky	pomezí potravin a pochutin
	nápoje	dle výživové hodnoty potraviny nebo pochutiny
pokrm		upravené poživatiny
jídlo		sestava pokrmů podávaných v určitou dobu (snídaně, ...)
strava, dieta		sestava jídel za určitou dob
stravovací režim		množství a rytmus přijímané potravy

Potravinářská chemie: chemické složení potravin

hlavní živiny	bílkoviny proteiny	bílkoviny, peptidy, aminokyseliny
	tuky lipidy	triacylglyceroly a další
	cukry sacharidy	mono-, oligo-, polysacharidy
přídavné živiny / esenciální výživové faktory	vitaminy	
	minerální látky	

<http://cbse-notes.blogspot.com/2012/04/class-6-science-ch2-components-of-food.html>

Potravinářská chemie: chemické složení potravin

senzoricky
aktivní
látky

ovlivňují **organoleptické vlastnosti**,
vyvolávají vjemy:

olfaktorické (čichové) - vůně
gustativní - chuť
vizuální (zrakové) - barva
haptické (hmatové) - textura
auditorské (sluchové)

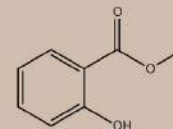
vůně + chuť = *aroma*
=> látky chuťové + vonné = látky *aromatické*

WHAT GIVES CLOVES THEIR AROMA?

2-HEPTANONE

METHYL SALICYLATE

The aroma of cloves is partly influenced by eugenol, but minor compounds such as 2-heptanone and methyl salicylate are also significant contributors. Interestingly, 2-heptanone is also a compound secreted by honeybees; they secrete it when biting intruders in their hives, and the anaesthetic effect paralyses the intruding creature and allows it to be removed.

Potravinářská chemie: chemické složení potravin

antinutriční látky

látky zhoršující
využitelnost živin

toxické látky (*toxiny*)

látky vyvolávající
nesnášenlivost

- antienzymy

- antivitaminy

- látky narušující metabolismus
minerálních látek

- tanniny (trísloviny)

Potravinářská chemie: chemické složení potravin

přídavné látky	aditiva (E), esenciální aminokyseliny, vitaminy	zvýšení kvality poživatin, dodání biologických účinků	cizorodé látky
znečišťující látky	primární kontaminanty	z vnějšího prostředí (rezidua, ...)	
	sekundární kontaminanty	vznikající z přirozených složek	

=> *hygienicko-toxikologická jakost*

Potravinářská chemie: energetická hodnota a energetický příjem

Energetickou hodnotu ovlivňuje:

- obsahu živin
- trávitelnost
- vstřebatelnost
- využitelnost
- obsah jiných látek
- stravovací režim
- zdravotní a psychický stav

hlavní živiny	spalné teplo*	fyziologická energetická hodnota	doporučený denní příjem**
bílkoviny	23 kJ/g	17 kJ/g	0.8–1 g/kg tělesné hmotnosti denně, tj. 18–20 % en.příjmu denně.
tuky	37 kJ/g	37 kJ/g	1 g/kg tělesné hmotnosti, tj. cca 30 % energetického příjmu
cukry	17 kJ/g	17 kJ/g	asi 55 % denní energetické dávky

*kalorimetrické stanovení v tzv. kalorimetrické bombě, spíše pro zajímavost

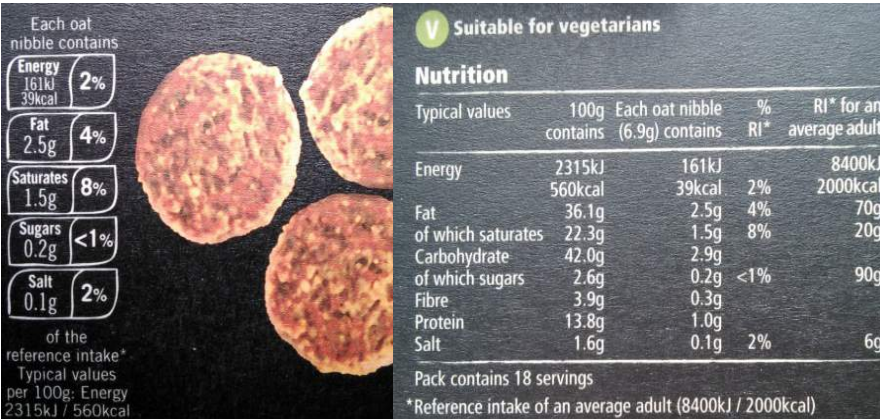
**doporučené výživové dávky podle Státního zdravotního ústavu

*** 1 J = 0.24 cal

Potravinářská chemie: energetická hodnota a energetický příjem

živiny	ženy	muži
energie	8400 kJ	10500 kJ
bílkoviny	50 g	60 g
tuky	70 g	80 g
z toho nasycené	20 g	25 g
sacharidy	270 g	340 g
z toho cukry	90 g	110 g

doporučené hodnoty podle FoodDrinkEurope

Each oat nibble contains

Energy	161kJ 39kcal	2%
Fat	2.5g	4%
Saturates	1.5g	8%
Sugars	0.2g	<1%
Salt	0.1g	2%

of the reference intake*
Typical values per 100g: Energy 2315kJ / 560kcal

V Suitable for vegetarians

Nutrition

Typical values	100g contains	Each oat nibble (6.9g) contains	% RI*	RI* for an average adult
Energy	2315kJ 560kcal	161kJ 39kcal	2%	8400kJ 2000kcal
Fat	36.1g	2.5g	4%	70g
of which saturates	22.3g	1.5g	8%	20g
Carbohydrate	42.0g	2.9g		
of which sugars	2.6g	0.2g	<1%	90g
Fibre	3.9g	0.3g		
Protein	13.8g	1.0g		
Salt	1.6g	0.1g	2%	6g

Pack contains 18 servings
*Reference intake of an average adult (8400kJ / 2000kcal)

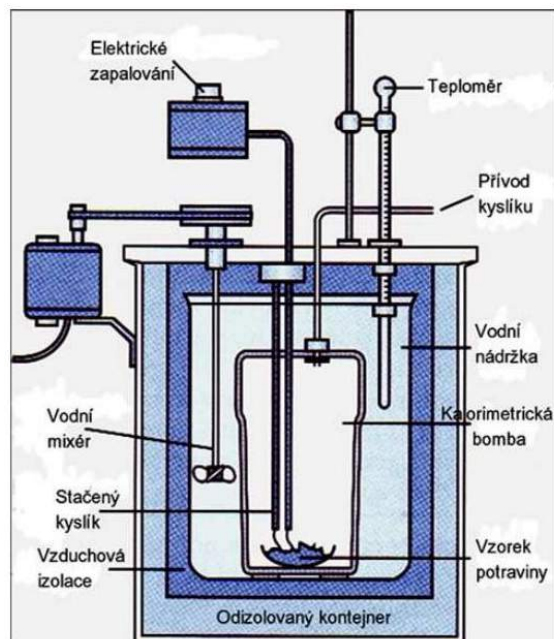
etiketa vynikajících skotských Oat Nibbles

Vegetariánská strava má obvykle nízkou energetickou densitu, strava, v níž se nešetří surovinami bohatými na tuky má vysokou. Doporučovaná zdravá strava by měla mít kolem 525 kJ/100 g, strava průměrného Afričana je pouhých 450 kJ/100 g, typické menu ve fast food restauracích má kolem 1100 kJ/100 g.

Potravinářská chemie:

energetická hodnota a energetický příjem - měření v bombovém kalorimetru

- vzorek potravin je přichycen k zápalným drátům a umístěn do kalorimetrické bomby v atmosféře O_2
- potravin je výbušně zapálena
- teploměr zaznamenává změnu teploty

Kalorimetr Parr 1341

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

aminokyseliny

základní stavební jednotky

peptidy

2–100 AMK spojených peptidovou vazbou
biologické účinky

bílkoviny

biopolymery; >100 AMK
mohou obsahovat i další sloučeniny
základní složka buněk (potravin), hlavní živina
rostliny syntetizují, živočichové přijímají

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

Aminokyseliny podle výskytu:

- AMK ve všech organismech:
  - **v bílkovinách**
  - v peptidech
  - volné
- AMK jen v některých organismech:
  - v peptidech
  - volné

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

bílkoviny

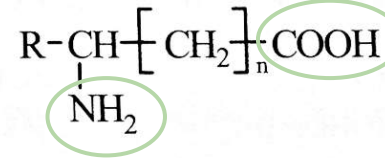
bílkoviny
peptidy
aminokyseliny

aminokyseliny

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

- α -aminokyseliny (2-aminokyseliny)
- β -aminokyseliny (3-aminokyseliny)
- γ -aminokyseliny (4-aminokyseliny)
- δ -aminokyseliny (5-aminokyseliny)
- ϵ -aminokyseliny (6-aminokyseliny) atd.

α -aminokyselina (n=0)

β -aminokyselina (n=1)

γ -aminokyselina (n=2)

δ -aminokyselina (n=3)

ϵ -aminokyselina (n=4)

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

Chart Key: ● ALIPHATIC ● AROMATIC ● ACIDIC ● BASIC ● HYDROXYLIC ● ● SULFUR-CONTAINING ● AMIDIC ○ NON-ESSENTIAL ○ ESSENTIAL

Chemical Structure
single letter code

NAME A
three letter code
DNA codons

ALANINE A
Ala
GCT, GCC, GCA, GCG

GLYCINE G
Gly
GGT, GGC, GGA, GGG

ISOLEUCINE I
Ile
ATT, ATC, ATA

LEUCINE L
Leu
CTT, CTC, CTA, CTG, TTA, TTG

PROLINE P
Pro
CCT, CCC, CCA, CCG

VALINE V
Val
GTT, GTC, GTA, GTG

PHENYLALANINE F
Phe
TTT, TTC

TRYPTOPHAN W
Trp
TGG

TYROSINE Y
Tyr
TAT, TAC

ASPARTIC ACID D
Asp
GAT, GAC

GLUTAMIC ACID E
Glu
GAA, GAG

ARGININE R
Arg
CGT, CGC, CGA, CCG, AGA, AGG

HISTIDINE H
His
CAT, CAC

LYSINE K
Lys
AAA, AAG

SERINE S
Ser
TCT, TCC, TCA, TCG, AGT, AGC

THREONINE T
Thr
ACT, ACC, ACA, ACG

CYSTEINE C
Cys
TGT, TGC

METHIONINE M
Met
ATG

ASPARAGINE N
Asn
AAT, AAC

GLUTAMINE Q
Gln
CAA, CAG

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

esenciální, neesenciální a poloesenciální AMK

kategorie	aminokyselina
esenciální AMK	valin, leucin, isoleucin, fenylalanin, tryptofan, lysin, methionin a threonin, (histidin)
poloesenciální AMK	arginin, histidin
neesenciální AMK	ostatní

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

tvorba neesenciálních aminokyselin

prekurzor	neesenciální kyselina
2-oxoglutarová kyselina + NH_4^+	Glu
Glu	Gln, Pro, Ornitin, Citrullin, Arg
oxaloctová kyselina	Asp
Asp	Asn
pyrohroznová kyselina	Ala
3-fosfoglycerová kyselina	Ser
Ser	Gly, Cys, selenocystein
ribosa-5-fosfát	His

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

esenciální aminokyseliny

Limitní aminokyselina

je ta, které je v dané komoditě přítomno relativně nejméně (vztaženě na denní potřebu)

- určuje výživovou hodnotu bílkoviny
- nemůže to být neesenciální amk
- možno obohacovat

evoluční motivace esenciality určitých amk:
příliš náročný aparát na vlastní tvorbu

surovina	limitní aminokyselina
pšenice	lysin
rýže	lysin
kukuřice	lysin a tryptofan
luštěniny	methionin/cystein
hovězí maso	fenylalanin/tyrosin
kravské mléko	methionin/cystein

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

esenciální aminokyseliny

Valin

živočišné a rostlinné bílkoviny	5 – 7 %
bílkoviny vajec a mléka	7 – 8 %
elastiny (strukturní bílkoviny)	16 %

Leucin

ve všech běžných bílkovinách	7 – 10 %
pšeničné bílkoviny	7 %
kukuřičné bílkoviny	13 %

Isoleucin

bílkoviny vajec a mléka	6 – 7 %
bílkoviny masa a obilovin	4 – 5 %

Threonin

živočišné bílkoviny (maso, mléko, vejce)	5 %
bílkoviny cerealií	3 %

Methionin

živočišné bílkoviny	2 – 4 %
rostlinné bílkoviny (v luštěninách limitující AA)	1 – 2 %

Lysin

živočišné bílkoviny	7 – 9 %
bílkoviny ryb a korýšů	10 – 11 %
rostlinné bílkoviny (limitující AA)	2 – 4 %

Fenylalanin

běžné bílkoviny	4 – 5 %
-----------------	---------

Tryptofan

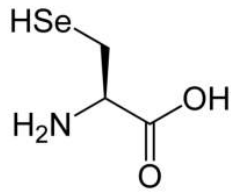
živočišné bílkoviny (mimo histony a kolageny)	1 – 2 %
bílkoviny cerealií	< 1 %

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

2 další proteinogenní aminokyseliny

selenocystein

Se-Cys

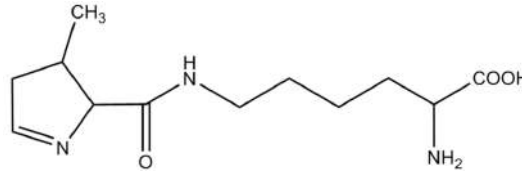

21. proteinogenní aminokyselina
v bílkovinách s anitoxidační aktivitou
aktivní místo enzymů

hlavní forma Se v proteinech

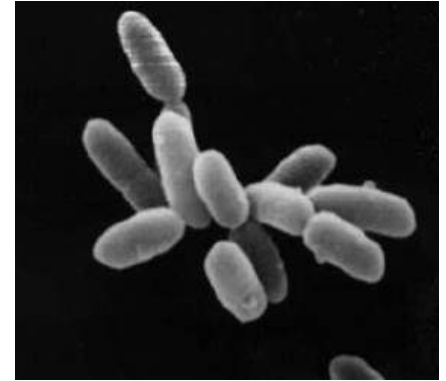
pyrolysin

Pyl

22. proteinogenní aminokyselina

enzymy amylázy, galaktosidázy a
pululanáza

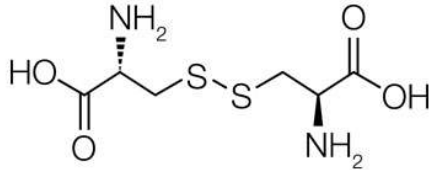

archebakterie Holobacterium (nahore)
a vrstvy termofilních archeí v
Yellowstonském parku

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny modifikované a další AMK

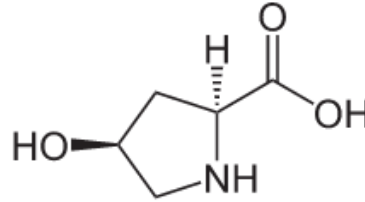
posttranslační modifikace v již syntetizovaném řetězci
= deriváty základních kódovaných kyselin (nejsou kódovány)

L-Cystin Cys-Cys

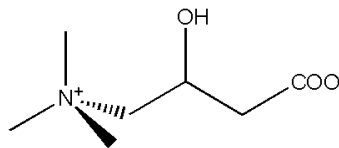
disulfidický můstek
struktura bílkovin
-ovomukoid, laktoglobulin,
keratin

hydroxyprolin

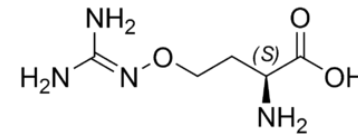

3-hydroxyprolin a 4-hydroxyprolin
vznikají hydroxylací prolinu
zabudovaného v peptidovém řetězci.
Typická složka kolagenu.

další, nebílkovinné aminokyseliny: 700+
často volné nebo v peptidech

karnitin

kanavanin

vikev ptačí

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

obsah AMK: maso a pšenice

Aminokyselina	Obsah v bílkovině v %		
	Hovězí sval*	Hovězí kolagen**	Bílkoviny pšenice***
Gly	5,0	<u>31,10</u>	2,8
Ala	4,0	11,0	2,0
Ser	5,4	3,8	4,0
Thr	5,3	2,0	2,3
Pro	6,0	<u>11,8</u>	<u>11,5</u>
Hypro	<u>0,0</u>	<u>10,1</u>	<u>0,0</u>
Val	5,8	2,1	2,6
Ileu	6,3	1,2	3,1
Leu	8,0	2,8	6,2
Phe	4,5	1,6	2,9
Tyr	3,1	0,3	1,1
Trp	1,2	<u>0,0</u>	1,0
Cys (+CySSCy)	1,1	<u>0,0</u>	2,3
Met	<u>3,2</u>	0,5	<u>1,6</u>
Asp(+ AspNH ₂)	6,0	5,0	3,7
Glu(+GluNH ₂)	<u>15,4</u>	7,6	<u>34,6</u>
Arg	7,2	4,9	2,9
His	1,9	0,6	2,0
Lys	<u>7,6</u>	2,6	1,9
Hyllys	<u>0,0</u>	<u>0,6</u>	<u>0,0</u>

*aktin, myosin aj.

**kolagen

***glutenin, gliadin - lepek

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

AMK: fyziologie a výživa

zásobování amk dostatečné při:

pestrá strava,
10 až 15 % energetického příjmu z bílkovin,
poměr rostlinných a živočišných ~ 1 : 1.

možnosti suplementace:

Lys	pro nízký obsah v rostlinných bílkovinách
Met, Cys	luštěniny, masné a mléčné bílkoviny
Thr	pšeničné a žitné bílkoviny
Trp	mléko, kukuřice, rýže

problematická je **nekonvenční strava**: veganská, makrobiotická (děti)

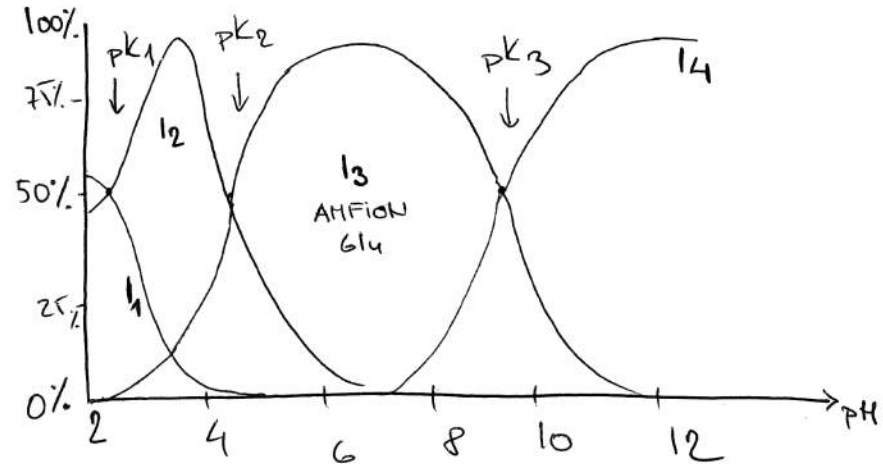
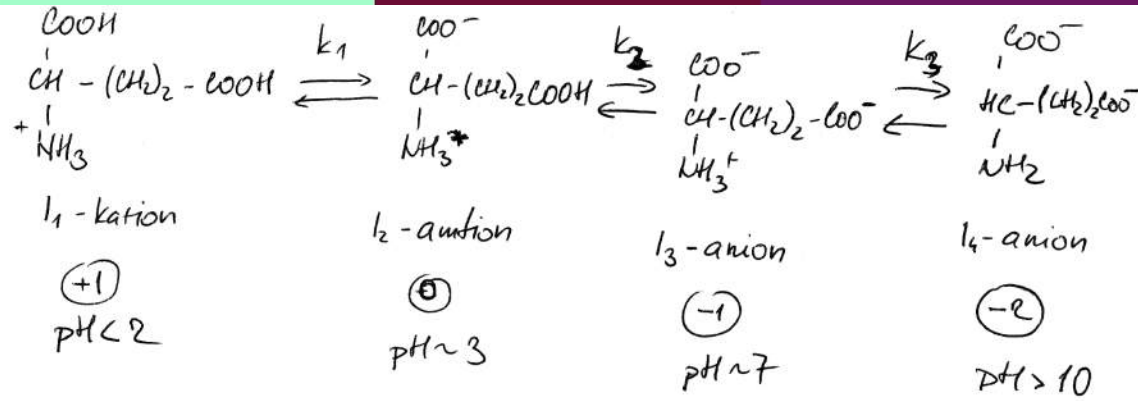
krmiva užitkových zvířat: běžně suplementovány (0.05 až 0.2 %)

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

Fyzikální vlastnosti aminokyselin

distribuční diagram Glu

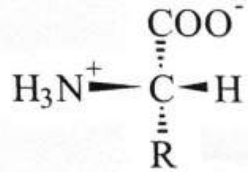
←→
pH 4,3 - 9,5

Natrium-hydrogen-Glutamat
žadoucí organoleptické vst.

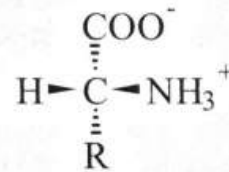
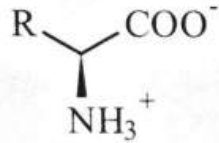
aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

optická aktivita aminokyselin

aminokyseliny (kromě Gly) obsahují **chirální uhlík C_α** => optické isomery (enantiomery)
v bílkovinách **výhradně L-konfigurace** resp. (S)-stereoisomery

2-70, L-aminokyselina
(S)-aminokyselina

2-71, D-aminokyselina,
(R)-aminokyselina

D-konfigurace, resp. (R)-stereoisomery v přírodě ojedinělé;

v bílkovinách v důsledku stárnutí, některé však dokonce biologické funkce (D-serin: mozek),
v potravinách mikrobiálního původu (biogenní D-aminokyseliny) - produkty mléčného kvašení
omezeně v potravinách po tepelné úpravě

D- nebo L- nesouvisí s optickou otáčivostí

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

organoleptické vlastnosti

sladké

Gly, Ala, Thr,
Pro, Hyp

kyselé

Asp, Glu

hořké

Leu, Ile, Phe,
Tyr, Trp

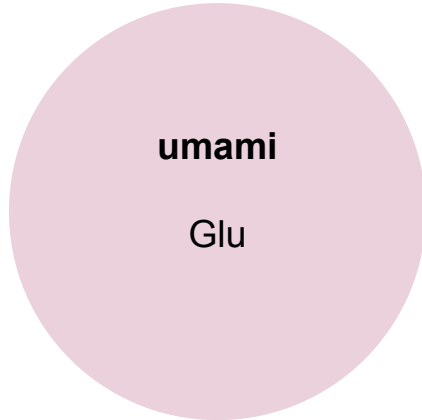
indiferentní

ostatní

zejména po proteolýze (sýry, maso, ryby)
kořenících přípravky (sójovka, polévkové koření)

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

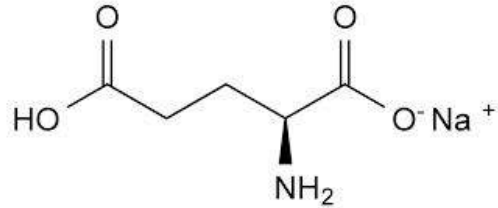
organoleptické vlastnosti - chuť umami

“pátá chuť”

příspěvy bohaté na umami:

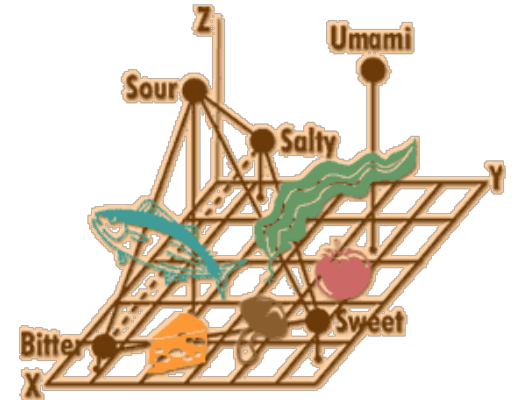
- sójová omáčka,
- parmezán,
- mořské řasy,
- rajčata

glutamát monosodný - nositel chuti

japonské Dashi - vývar z řas a rybích vloček

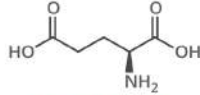
mapa chutí podle “Research institute of Umami taste” http://www.srut.org/index2_e.asp

UNDESERVED REPUTATION?

MSG

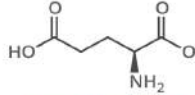
"CHINESE RESTAURANT SYNDROME"

The claim that MSG ingestion at dietary levels can cause headaches, nausea, heart palpitations, sweating, chest pains, and flushing. Originally it was linked to MSG in Chinese food.

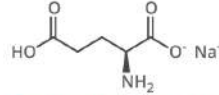
GLUTAMIC ACID

Naturally occurring amino acid

GLUTAMATE

Deprotonated form of glutamic acid

MONOSODIUM GLUTAMATE (MSG)

Sodium salt of glutamic acid

There is **NO CHEMICAL DIFFERENCE** between naturally occurring glutamate ions and the glutamate ions present in MSG. They're both treated exactly the same by our bodies.

GLUTAMATE GIVES FOODS AN 'UMAMI' FLAVOUR. FOODS WHICH NATURALLY CONTAIN FREE GLUTAMATE INCLUDE:

**0.55 GRAMS
PER DAY**

Amount of MSG
ingested by the average
consumer in the USA.

**3 GRAMS
AT ONCE**

Amount of MSG, without food,
needed to observe mild symptoms
in a small number of people.

DAILY, WE INGEST
20-40 TIMES MORE
NATURALLY OCCURRING GLUTAMATE
THAN WE DO MSG

SCIENTIFIC EVIDENCE

Double blinded studies
haven't found any links
to supposed symptoms
at normal dietary levels
of MSG.

NEUROTOXICITY?

Tests that suggested
neurotoxicity in mice
used extremely high
doses, and primate
results weren't replicable.

FLAWED METHODS?

Relevance of studies
looking at ingestion of
MSG in isolation are
questionable; we always
consume it with food.

ANECDOTAL?

Many criticisms of
MSG contain anecdotal
accounts, without
scientific evidence to
back them up.

INJECTION VS. ORAL

Studies that look at
the effects of injected
MSG may have less
relevance, as normally
we ingest it orally.

DECADES OF RESEARCH HAVE CONCLUDED:

THERE IS NO CLEAR EVIDENCE LINKING DIETARY LEVELS OF MSG TO UNPLEASANT SYMPTOMS

© COMPOUND INTEREST, 2014 - WWW.COMPOUNDCHEM.COM. VIEW THE ACS REACTIONS VIDEO ON MSG HERE: bit.ly/MSGreactions
SHARED UNDER A CREATIVE COMMONS ATTRIBUTION-NONCOMMERCIAL-NO DERIVATIVES 4.0 INTERNATIONAL LICENSE.
FOR FURTHER INFORMATION AND REFERENCES FOR THE INFORMATION IN THIS GRAPHIC, GO TO WWW.COMPOUNDCHEM.COM/2014/08/05/MSG/

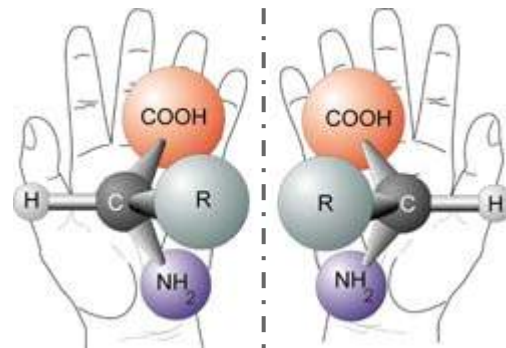

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

optická aktivita aminokyselin

Chiralita

Neztotožnitelnost objektu s jeho zrcadlovým obrazem.
Příslušné molekuly se označují jako chirální.

(chiros = řecky ruka, dlaň)

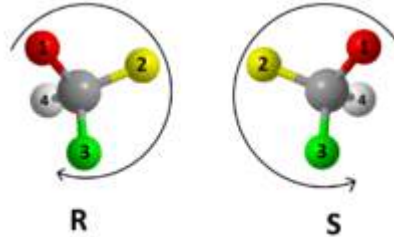
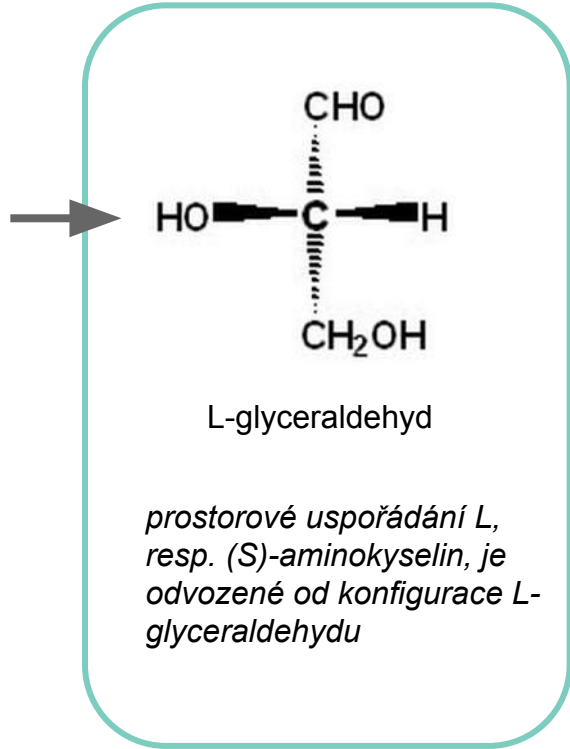
AMK obsahují **chirální uhlík** C_α (glycin je výjimka)

→ každá 2 **optické isomery** = enantiomery

více chirálních uhlíků: počet isomerů = 2^n

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

optická aktivita aminokyselin

Určení konfigurace

1. seřadit skupiny dle priority
2. dívat se ze strany proti nejnižší prioritě (H)
3. sledovat, v jakém jsou skupiny 1 až 3 pořadí

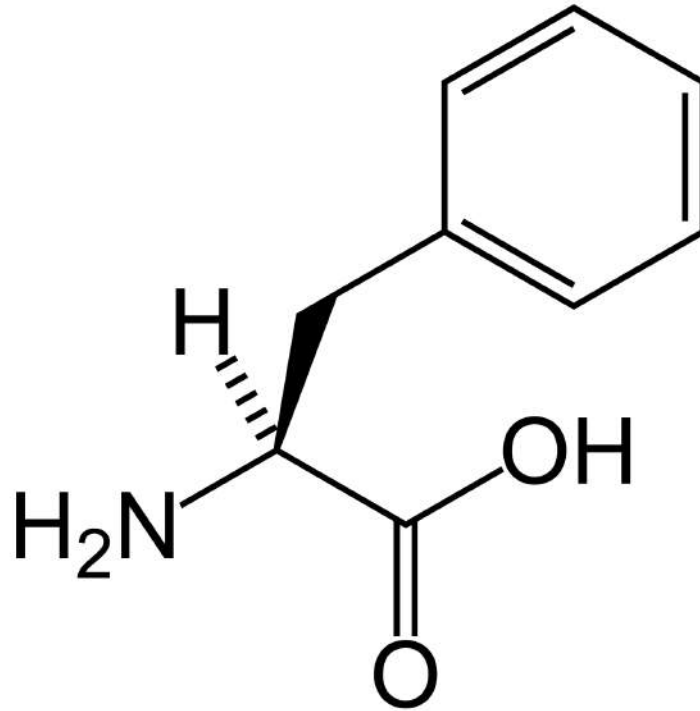

L-aminokyselina, resp. (S)-aminokyselina

v bílkovinách: **L-konfigurace**, (S)-stereoisomery
(výjimky: L/R cystein a selenocystein)

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny
optická aktivita aminokyselin

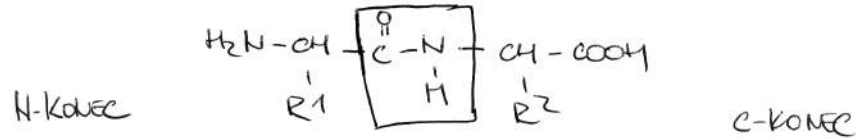
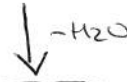
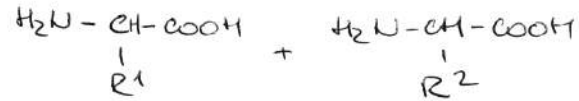
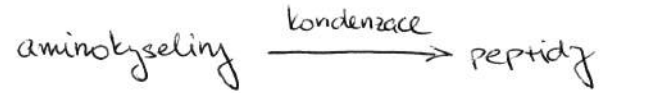
?

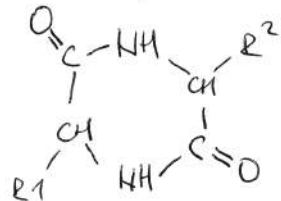
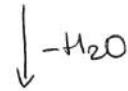

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

peptidy

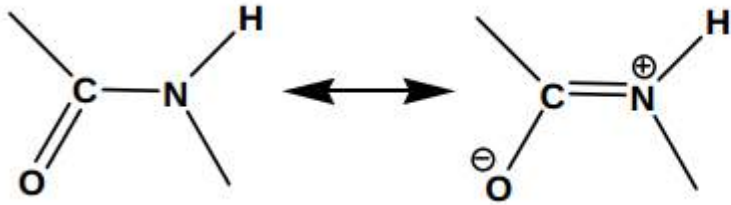
PEPTIDOVÁ VÁZBA
Lineární Peptid

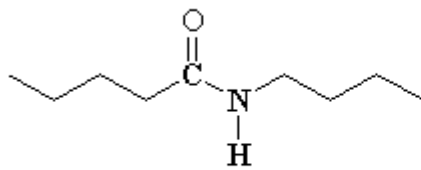
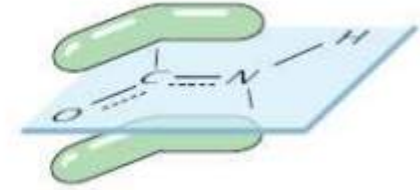
Cyklický dipeptid

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

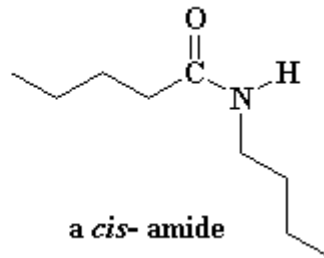
peptidy - peptidová vazba

Peptidová vazba má částečně dvojný charakter → planární
=> konformery cis / trans(přírodní)

a *trans*- amide

a *cis*- amide

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

klasifikace peptidů

počet vázaných AMK

- oligopeptidy (2 až 10)
- polypeptidy (11 až 100)

typ řetězce

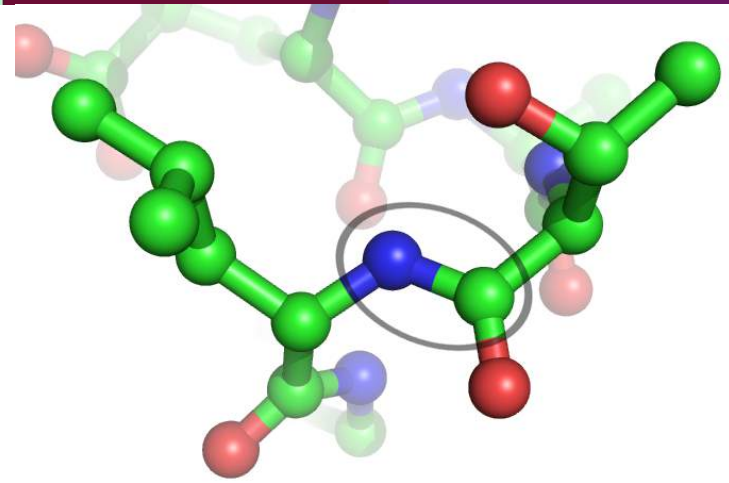
- lineární
- cyklické

druh vazeb

- homodetní (pouze peptidové vazby)
- heterodetní (i další vazby; disulfidové -S-S-, esterové depsipeptidy -CO-O-R)

další vázané složky

- homeomerní (jen AMK)
- heteromerní (peptoidy; i jiné sloučeniny: nukleopeptidy, fosfopeptidy, lipopeptidy, chromopeptidy, glykopeptidy, metalopeptidy)

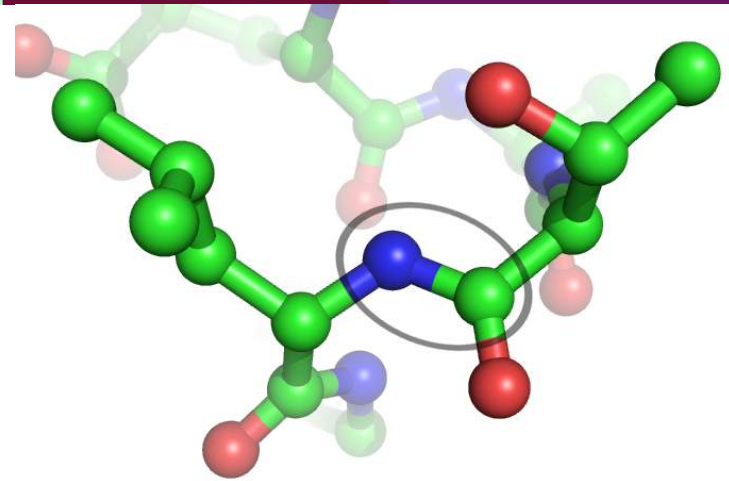
aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

netypické peptidové vazby

vázany distální skupiny

γ -karboxylová sk. kyseliny glutamové $\rightarrow$ γ -peptidová vazba

poměrně často **D-aminokyseliny**

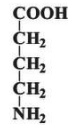
neobvyklé aminokyseliny

β -alanin

α -aminomáselná

γ -aminomáselná

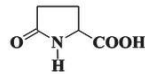
taurin

2-aminoakrylová
(dehydroalanin)

(E)-2-aminokrotonová
(dehydrobutyrin)

pyroglutamová

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

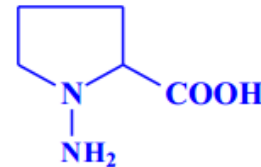
aminokyseliny s D-konfigurací, tedy (R)stereoisomery

v přírodě ojedinele (biologicky aktivní **peptidy** rostlin a živočichů)

- volné sloučeniny (linatin v semenech lnu)
- dokonce i v bílkovinách (důsledek stárnutí;
D-Asp: u osob s aterosklerosou a Alzheimerovou ch.,
D-Ser: v mozku)
- někdy i biologické fce:
D-Ser: neurotransmitter
D-Asp: regulátor hormonů

v tepelně nezpracovaných potravinách

- nejčastěji působením MO = **biogenní D-AMK**
  - hydrolýzou peptidoglykanů b. stěn mikroorganismů
  - působením mikrobiálních racemas z L-AMK
- jiného původu = **abiogenní D-AMK**
  - neenzymovou izomerací L-AMK za vyšších teplot při alkalickém pH

*linatin ve lněném
semínku je
antivitaminem B6*

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

výskyt peptidů v potravinách

**produkty
metabolismu**

přírozené
peptidy

**produkty
proteolýzy**

enzymová a
neenzymová
hydrolýza

**syntetické
peptidy**

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

výskyt peptidů v potravinách

produkty
metabolismu

přirozené
peptidy

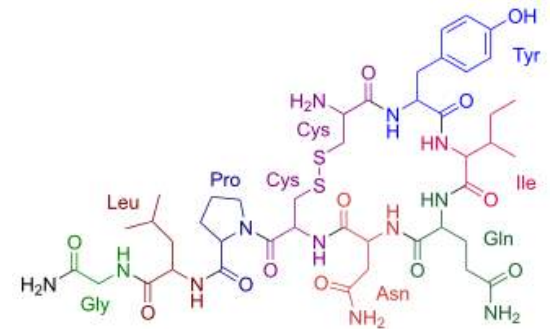
biologické vlastnosti: **v organismech řada fcí;**

hormony (lineární peptidy sekretin, insulin, thyroliberin, cyklické peptidy oxytocin a vasopresin)

antibiotika (gramicidin, polymyxin, bacitracin, nisin)

toxiny (botulotoxiny, toxiny vyšších hub, hmyzu, včel, pavouků, ...)

některé mají výrazné organoleptické vlastnosti

“hormon lásky” oxytocin je nonapeptid

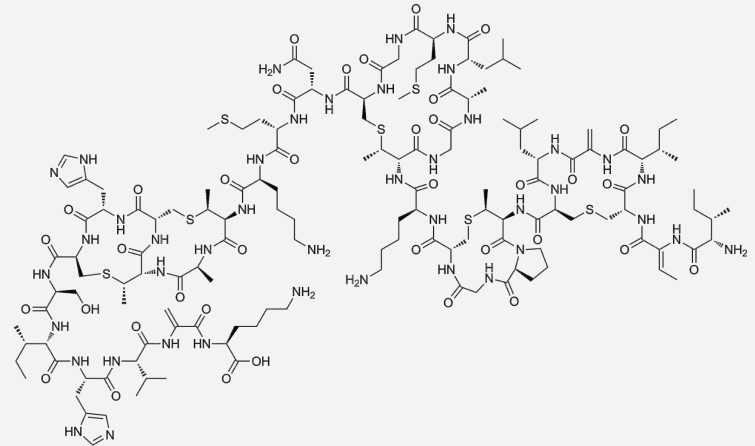
aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

výskyt peptidů v potravinách: nisin

Nisin

antibiotikum bakterie *Lactococcus lactis*
E234, v mlékárenství
proti grampozitivním bakteriím

peptid ze 35 AMK, 5 -S-S-, netypické amk

Potraviny, které toto "Éčko" obsahují

Tavený sýr light natur

Tavený sýr roztíratelný

Bleu tavený sýr

Camembert tavený sýr

Emmental tavený sýr

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

výskyt peptidů v potravinách: botulotoxiny

Botulotoxiny (klobásový jed)

bakterie *Clostridium botulinum*

peptid z 19 AMK

neurotoxin (poškození CNS až smrt)

Nalezeny ve většině potravin

Rizikové potraviny: čerstvé, balené do fólií

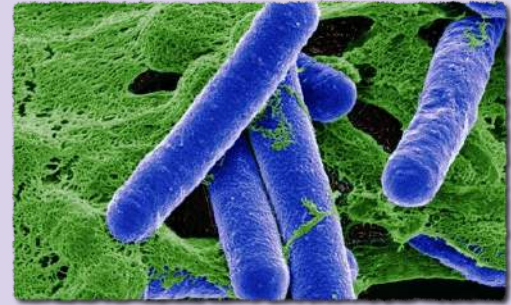
Ošetření: >3 min 120 °C

pH < 4.5

sůl, dusitany (E249 a 250), dusičnany (E251 a 252)

skladování < 3 °C

využití: kosmetika (botox)

tyčinkovité bakterie *Clostridium botulinum*

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

výskyt peptidů v potravinách: glutathion

Glutathion

tripeptid, obsažený v rostlinách i živočiších
zajímavost: γ -vazba kyseliny glutamové

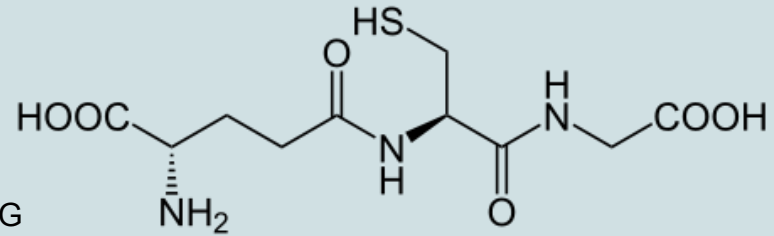
dvě formy: redukovaná G-SH a oxidovaná G-S-S-G
=> důležitý redoxní systém, **antioxidační** působení
ochrana buněk před peroxidy aj.,
kofaktor enzymů (glutathion peroxidáza)

v mase: 300–1500 mg/kg

v mouce: 10–15 mg/kg

využití:

zlepšuje rheologické vlastnosti těsta
(Chorleywoodský proces výroby chleba)

γ -glutamyl-L-cysteinylglycine

princip antioxidačního působení glutathionu

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

výskyt peptidů v potravinách: další γ -glutamyl

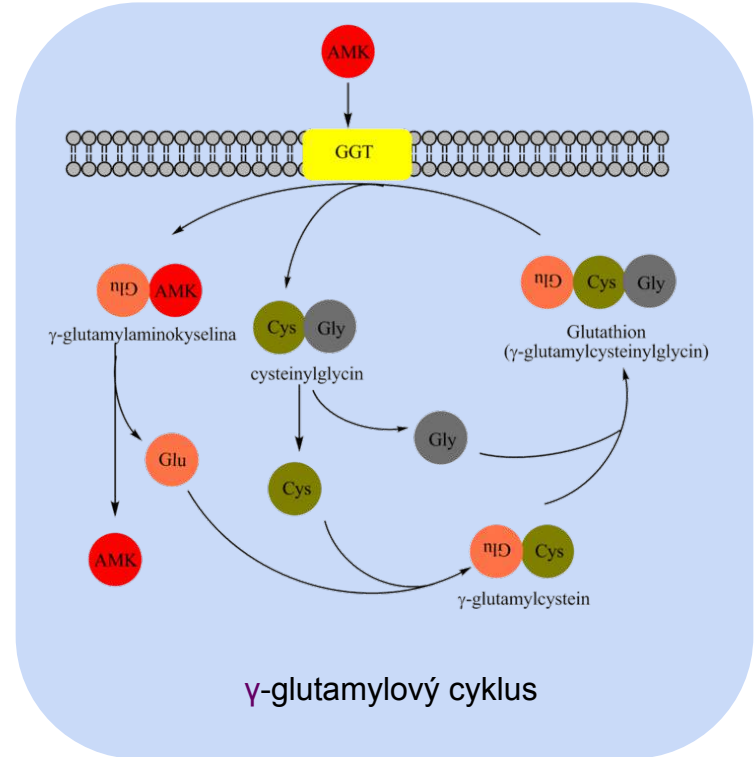
mnoho dalších γ -glutamyl-peptidů (70+)
v cibulovitých rostlinách (česnek, cibule, pórek) i
živočišných tkáních

Funkce

transportují AMK membránami (GGT)

Fytochelatiny

pro česnek a brukev: zásoba N, S a dokonce i Se

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

výskyt peptidů v potravinách: histidinové dipeptidy

4 významné dipeptidy masa

karnosin, anserin, balenin, homokarnosin

biologická funkce

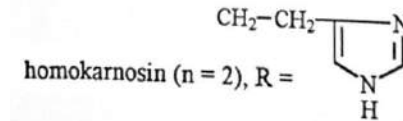
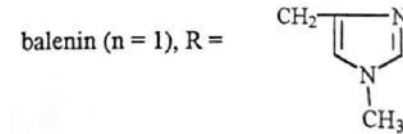
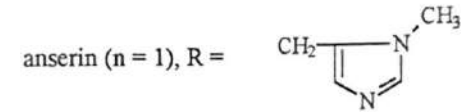
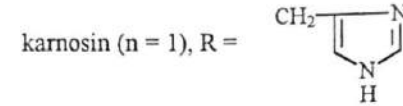
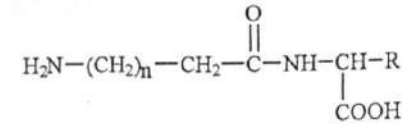
patrně kontrakce kosterního svalstva
protektce membrán, neurotransmitery

organoleptické vlastnosti

vykazují chuť umami

využití

kritérium k určení původu masa v masných výrobcích

Tabulka 2.5 Obsah histidinových dipeptidů v čerstvém masce²⁻¹²⁾

Maso	Obsah v mg.kg ⁻¹		
	karnosin	anserin	balenin
vepřové	1040-3380	70-160	180
hovězí	1520-3650	110-552	17
skopové	670-1898	430-1992	24
kozí	520-1030	750-2016	0
koňské	3820-4023	30-48	0
králičí	497	4536	0
kuřecí	100-1117	550-3350	0
krůtí	1600-2400	6150	0

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

produkty proteolýzy

produkty proteolýzy

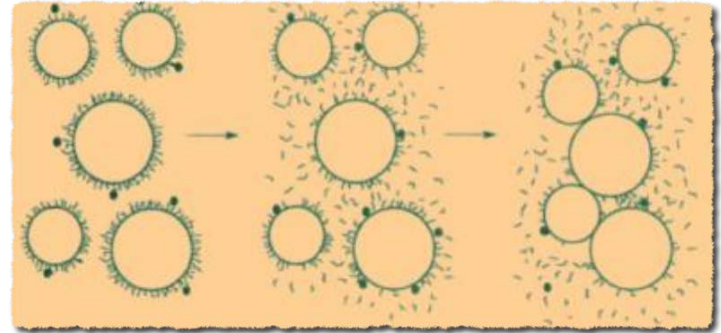
enzymová a neenzymová hydrolyza

spontánní proteolýza

- žádoucí
zrání masa → konzistence, aroma
výroba autolyzátů kvasinek
- nežádoucí

záměrná proteolýza

- výroba sýrů
→ žádoucí konzistence a aroma
- výroba sladu
stabilizace pěny piva polypeptidy z bílkovin ječmene a kvasinek
- výroba hydrolyzátů bílkovin
enzymové: sójová omáčka
kyselé: polévkové koření

srážení mléka - koagulace micel kaseinu

hydrolyzáty bílkovin
syrovátky, příp. kolagenu
jako doplněk stravy

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

produkty proteolýzy: hořké peptidy

hořké peptidy

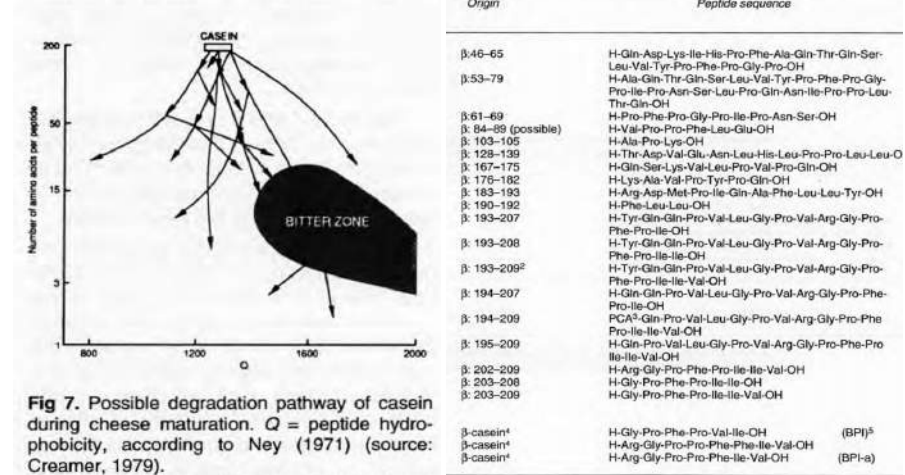
peptidy s hydrofobními AMK (val, leu, ile, phe, tyr, trp)

typicky hydrolyzáty:

- kaseinu enzymovou hydrolýzou mléčné bílkoviny závisí na: syřidle, mikrofloře, soli
- sójové bílkoviny

známo cca 45 mléčných hořkých peptidů cca 2 až 23 AMK řetězce

$M_R > 6000$ už nejsou hořké

prevence hořké chuti

- kontrola podmínek hydrolýzy proteasy, doba trvání
- maskování polyfosfáty, glycin, želatina
- odstranění endopeptidázy ($\rightarrow$ plasteiny), bakteriální proteolýza

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

syntetické peptidy

syntetické peptidy

syntetické dipeptidy - některá úspěšná sladidla

Aspartam

r. 1965, objeven náhodou
(N-L- α -aspartyl-L-fenylalanin 1-methylester)
E951

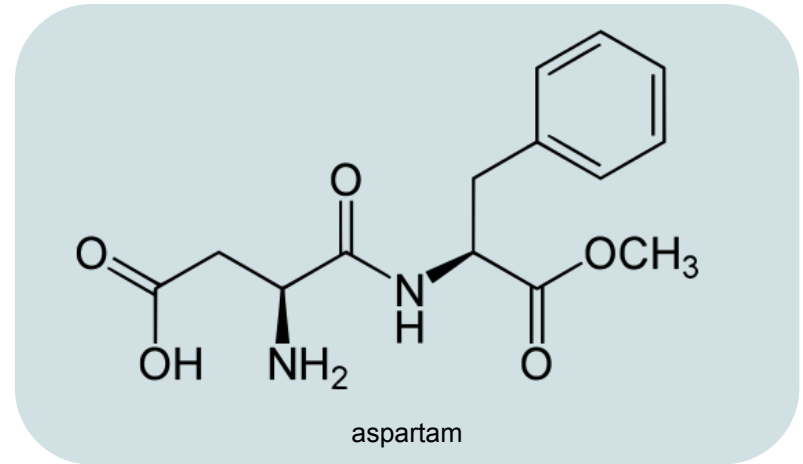
rozšířené sladidlo (100 až 200x sacharosa)

nestálý při nízkém pH a vysoké teplotě

nekariogenní

Slané peptidy

hydrochloridy některých dipeptidů

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

bílkoviny

polymery: 100+ jednotek AMK
vznik: proteosyntéza
M: 10 000 až miliony Da
vysoce organizovaná struktura

hlavní živiny

bílkoviny v potravinách

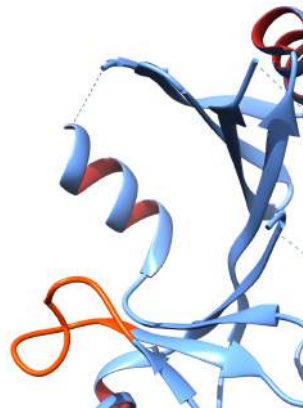
- živočišné tkáně
- rostlinná pletiva

→ biologické funkce omezeny

→ určitá aktivita enzymů (vlastních + cizích)

STRUKTURNÍ PRVKY BÍLKOVIN

- peptidová vazba
- jiné vazby
  - disulfidové
  - esterové
  - amidové
- další složky než amk:
  - voda
  - anorganické ionty
  - organické sloučeniny (lipidy, cukry, NK, ...)

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny
bílkoviny v potravinách

bílkoviny podle původu

živočišné

maso, mléko, vejce
60 % bílkovin potravy

rostlinné

obilniny, luštěniny
40 % bílkovin potravy

netradiční

řasy, mikroorganismy

- kvasinky (Candida)
- řasy (Chlorella)
- bakterie
- bílkovinné koncentráty (cca 50 % sušiny)
- bílkovinné izoláty (cca 90 % sušiny)

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

klasifikace bílkovin

bílkoviny tvoří většinu hmoty živých organismů

bílkoviny podle funkcí

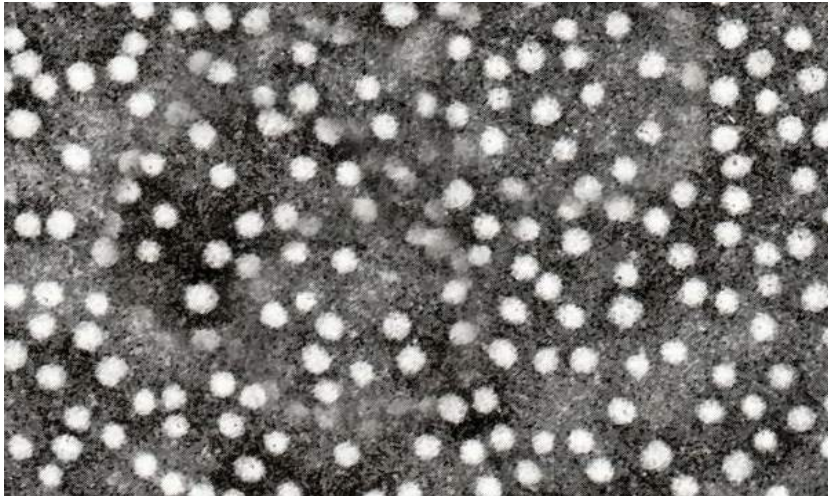
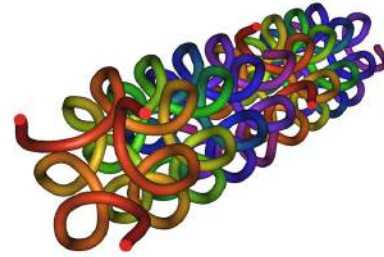
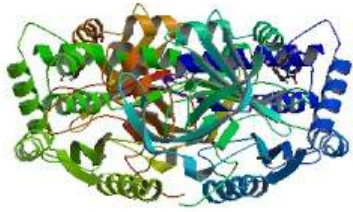
- **strukturní**
stavební složky buněk, kolagen
- **katalytické**
enzymy, hormony
- **transportní**
přenos sloučenin, myoglobin
- **pohybové**
svalové proteiny, aktin, myosin
- **obranné**
protilátky, imunoglobuliny, lektiny
- **zásobní**
ferritin
- **senzorické**
rhodopsin
- **regulační**
histony, hormony
- **výživové**
zdroj esenciálních AMK, dusíku a hmoty k výstavbě a obnově tkání

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

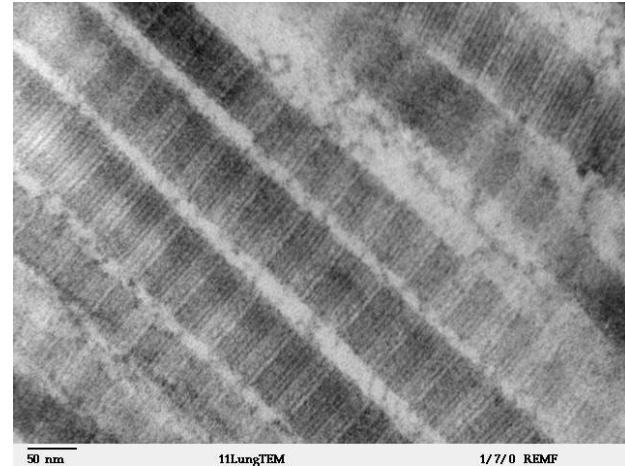
klasifikace bílkovin

bílkoviny podle struktury
(přítomnost nebílkovinné složky)

- jednoduché
  - globulární
sféroproteiny (albuminy, globuliny) = rozpustné
  - fibrilární (vláknité)
skleroproteiny (kolageny, keratiny) = nerozpustné
- složené, konjugované
  - nukleoproteiny
  - lipoproteiny
  - glykoproteiny
  - fosfoproteiny
  - chromoproteiny
  - metaloproteiny

globulární protein (globulin)

fibrilární protein (kolagen)

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

klasifikace bílkovin

bílkoviny podle rozpustnosti

nerozpustné

fibrilární bílkoviny

kolagen, elastin, keratin
tzn. epitelové tkáně, pojivové tkáně,
chrupavky, kosti

rozpustné

albuminy

neutrální, rozp. ve vodě, 75 °C koagulují
(mléko: *laktalbumin*, vejce: *ovalbumin* a
konalbumin, pšenice: *leukosin*, hrách:
legumelin)

globuliny

slabě kyselé, rozpustné v solích, kys. a zás.
(mléko: *laktoglobulin*, vejce: *ovaglobulin*,
maso: *aktin* a *myosin*)

prolaminy (~gliadiny)

rozp. v solích, kys., zás. a EtOH
(pšenice: *gliadin*, ječmen: *hordein*, kukuřice:
zein)

gluteliny

rozp. v solích, kys., zás., x nerozp v EtOH,
teplem koagulují
(pšenice: *glutelin*, rýže: *oryzenin*)

protaminy

bazické, rozp. ve vodě a kys., zás. a NH_4OH ,
nekoagulují
(mlíčí lososa: *salmin*, makrely: *skombrin*)

histony

rozp. ve vodě, kys., zás x nerozp v NH_4OH
nekoagulují teplem
(krev: *globin*)

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny
struktura bílkovin

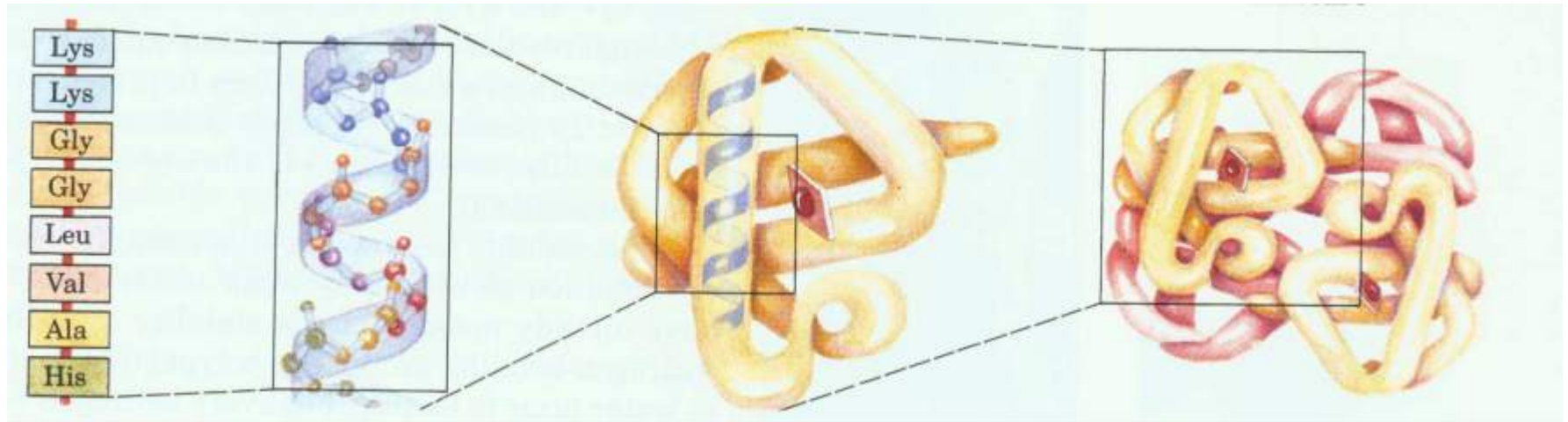
struktura

primární

sekundární

terciální

kvarterní

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

struktura bílkovin

pravotočivý α -Helix

helix 3.6_{13} :

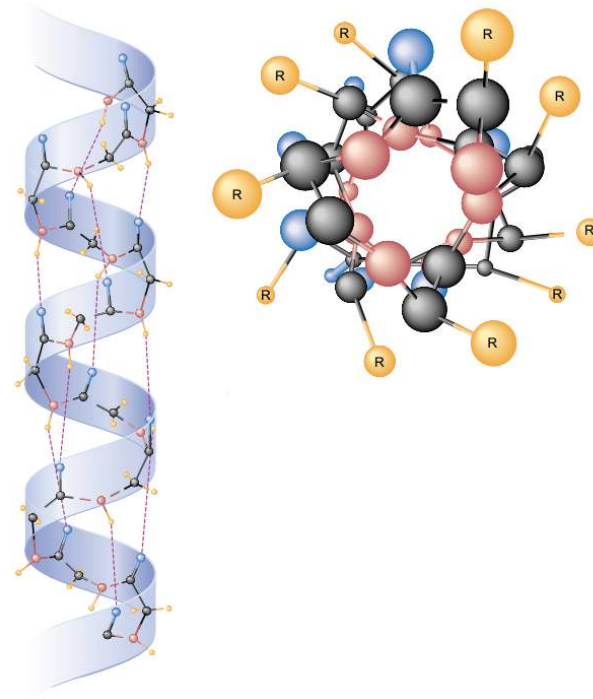
3.6 AMK/otáčka

výška závitů 0.54 nm

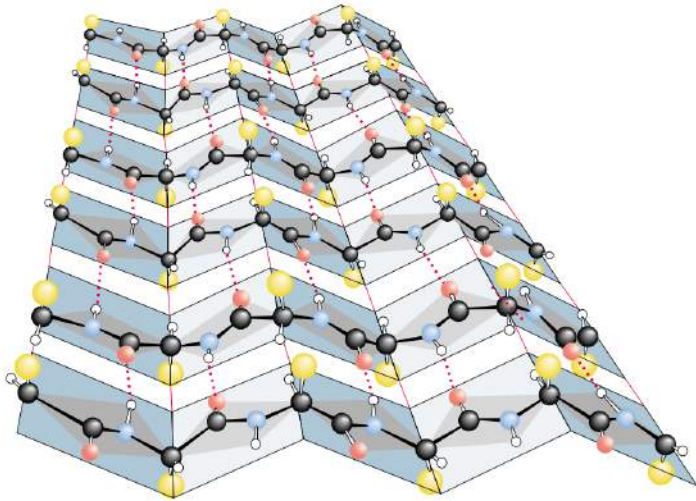
průměrná velikost 11 AMK (~3 otočky)

n C=O vazba je vodíkovou vazbou vázaná k $n+4$ N-H vazbě

typická struktura (myoglobin, kolagen aj.)

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny
struktura bílkovin

β -struktura
skládáný list / β -hřeben

2 (anti)paralelní řetězce

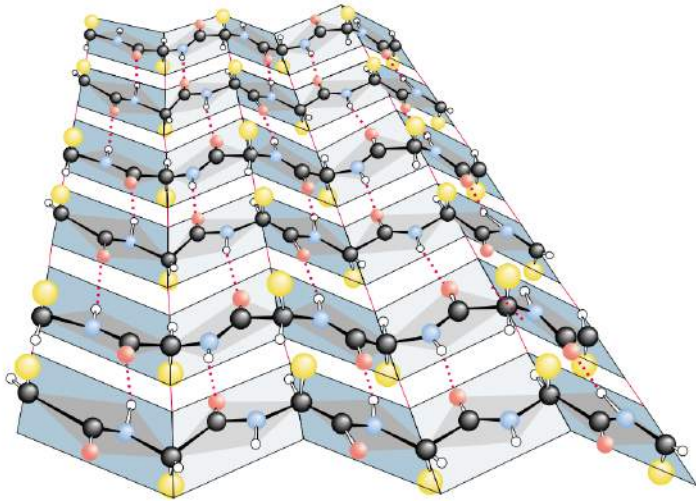
H-můstky (extramolekulární)

průměrně 6 vláken

alespoň 15 AMK

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny
struktura bílkovin

β -struktura
skládáný list / β -hřeben

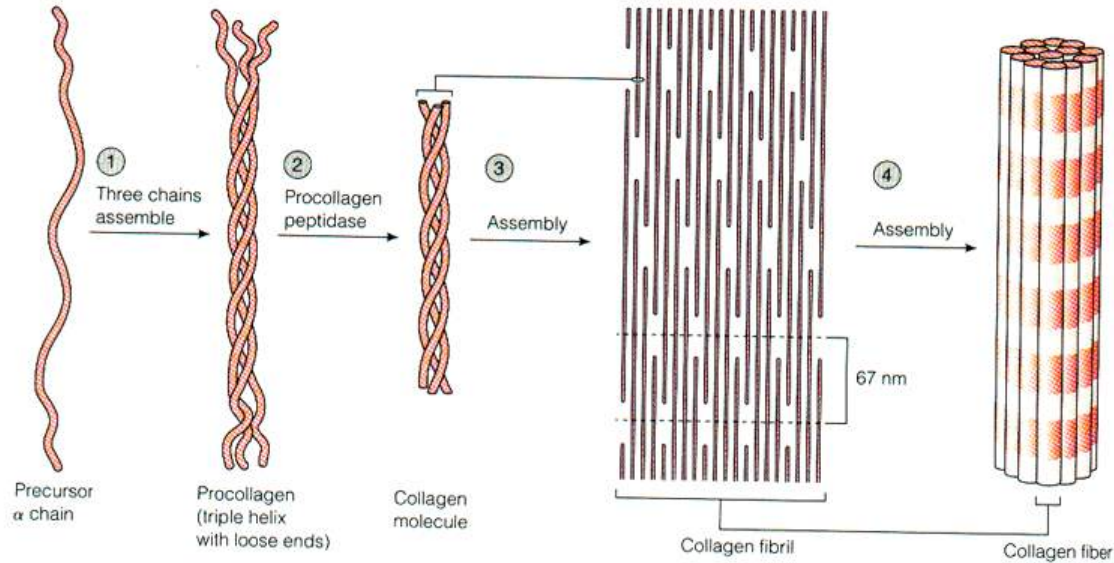
2 (anti)paralelní řetězce

H-můstky (extramolekulární)

průměrně 6 vláken

alespoň 15 AMK

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny
struktura fibrilárních bílkovin

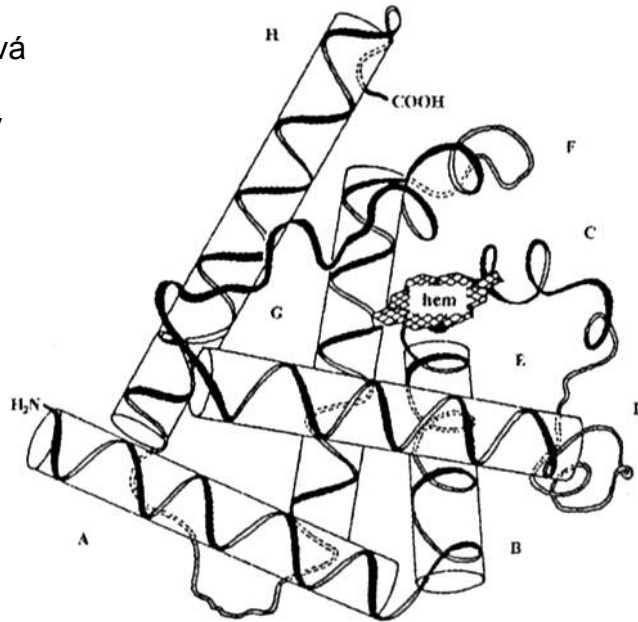

levotočivá šroubovice → pravotočivý superhelix → vlákno kolagenu

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

terciální struktura bílkovin

Terciální struktura = celková konformace jednotlivých prvků sekundární struktury

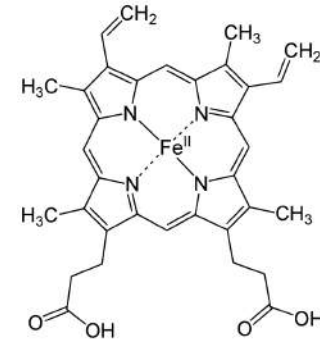
terciální struktura myoglobinu

153 AMK

80 % z nich součástí alfa helixu

8 alfa-helixů (121 AMK)

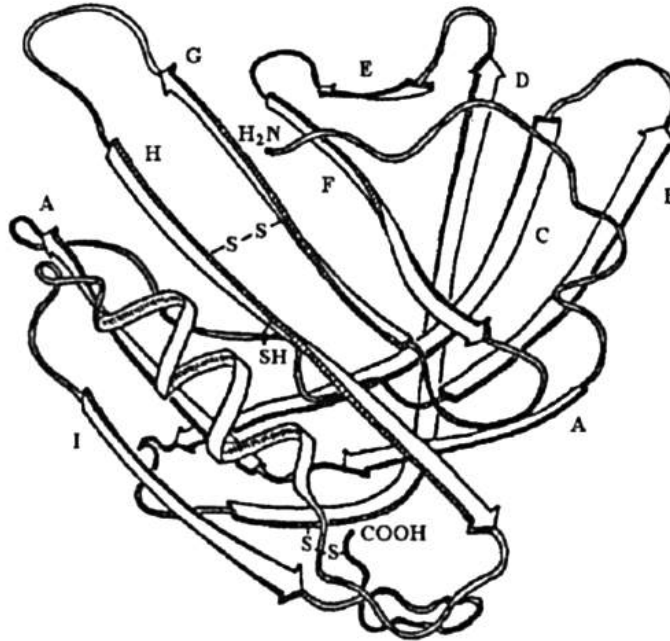
hem s atomem Fe

hem s atomem Fe

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny
terciální struktura bílkovin

spojení několika
peptidových řetězců do
komplexní struktury
⇒ kvartérní struktura

*struktura β -laktoglobulinu kravského mléka
(18 kDa, dvě podjednotky, 2*162 amk)*

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

solvatace bílkoviny

globulární bílkoviny jsou **rozpuštěné** v polárních rozpouštědlech

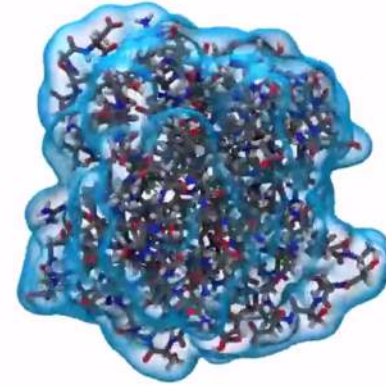
závisí na:

- struktura bílkoviny
- permitivita rozpouštědla
- pH (ovlivňuje celkový náboj)
- iontové síle (vsolování/vysolování)
- teplotě

makromolekulární polyionty - **polyamfolyty** (podle pH kladné nebo záporné)

molekula má charakter **micely**:

- nepolární nitro,
- polární povrch,
- monomolekulární hydratační vrstva
- cca 0.2 až 0.5 gramu vody /1g bílkoviny
- monodisperzní/polydisperzní

[solvatovaná bílkovina](#)

koloidní disperze (NaOH vlevo a disperzní roztok vpravo)

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

denaturace bílkovin

denaturace: změna prostorové struktury z původního (nativního) stavu působením chemických nebo fyzikálních vlivů.

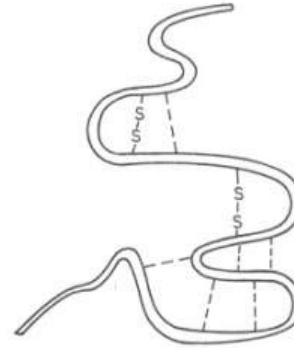
vratná (reverzibilní)

x

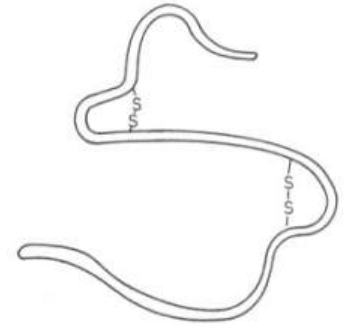
nevratná (ireverzibilní)

nativní protein

denaturovaný

degradovaný

Denaturace nastává působením

- fyzikální faktory
teplota, tlak, ultrazvuku,
EM záření
- chemická činidla
soli, kyseliny, zásady,
změny pH, surfaktanty

Změny při denaturaci

- struktura **méně uspořádaná**
- nově **obnažené fční skupiny**
mohou interagovat s vodou ⇒
30 a 45 % vyšší vaznost
- často **koagulace** (bílkoviny
reagují navzájem)

Nutriční důsledky

- zpravidla je denaturace **žádoucí**
- den. bílk. přístupnější trávicím
enzymům
- denaturace antinutričních faktorů
a toxických látek

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

bílkoviny ve výživě

význam bílkovin ve výživě

- zdroj **esenciálních aminokyselin**
- hlavní zdroj **dusíku** ($\pm 16\%$ hm.)
- hmota k výstavbě o **obnově tkání**
- zdroj **energie** (17 kJ/g)

minimální potřeba	minimální doporučená potřeba	běžně doporučovaná dávka	potřeba dětí v období rychlého růstu
0.5–0.6 g/kg	0.6–0.8 g/kg	0.8-1.2 g/kg	až 2.4 g/kg

► *Obsah aminokyselin v potravinách se vztahuje na 16 g dusíku (tzn. 100 g čistých bílkovin).*

plnohodnotné

obsahují esenciální aminokyseliny v optimálním poměru

například vaječná a mléčná bílkovina

téměř plnohodnotné

některé esenciální AMK mírně nedostatkové

živočišné svalové bílkoviny

nepřehodnotné

některé AMK nedostatkové

rostlinné bílkoviny, živočišné pojivové tkáně

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

osud bílkovin v organismu člověka

Organismus není schopen využít původní formu.

Trávení = enzymová hydrolýza

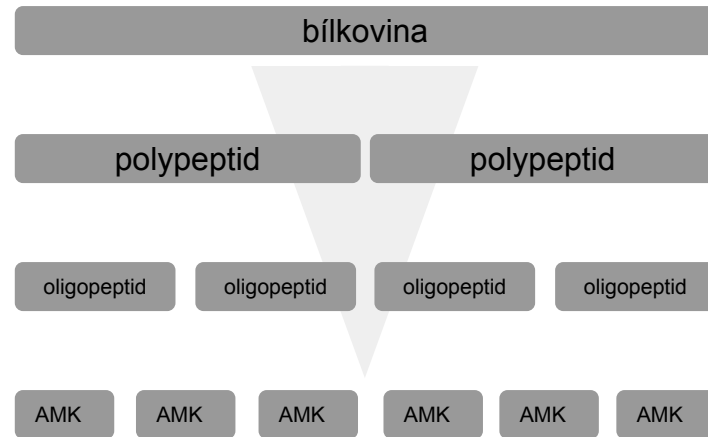
katalyzátory: proteasy (proteolytické enzymy)

Proteasy

- **endopeptidasy**
- **exopeptidasy**
  - aminopeptidasy
  - karboxypeptidasy

proteasy součástí trávicích šťáv:

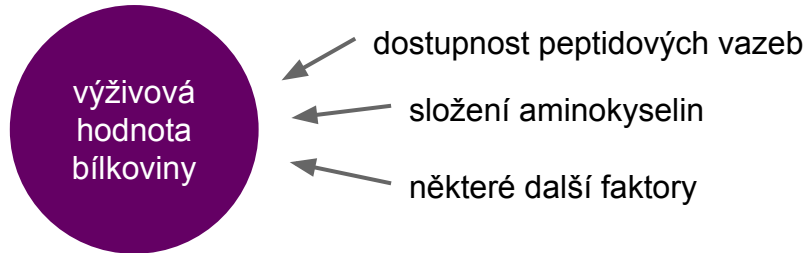
- žaludeční
- pankreatické
- střevní

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

výživová hodnota bílkovin

Dříve

biologické zkoušky (NPU, PER)

Dnes

porovnání s **referenčním proteinem**

- aminokyselinové skóre AAS
- index esenciálních aminokyselin EAAI

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

výživová hodnota bílkovin: AAS, EAAI

aminokyselinové skóre (AAS)

$$AAS = \frac{100 \times A_i^{VZ}}{A_i^{IP}}$$

A_i^{VZ} - obsah v testované bílk.,

A_i^{IP} - obsah v referenční bílk.

Nejmenší obsah má **limitující AMK**, která určuje výživovou hodnotu proteinu.

index esenciálních aminokyselin (EAAI)

$$EAAI = \sqrt[n]{\frac{100 \times A_1^{VZ}}{A_1^{IP}} \times \dots \times \frac{100 \times A_n^{VZ}}{A_n^{IP}}}$$

V úvahu bere všechny esenciální AMK.

složení **referenční bílkoviny** a denní potřeba esenciálních aminokyselin (mg/kg)

Aminokyselina	Protein FAO/WHO	Denní potřeba (g)
valin	5,0	11-14
leucin	7,0	11-14
isoleucin	4,0	10-11
methionin a cystein	3,5	11-14
threonin	4,0	6-7
lysin	5,4	9-12
fenylalanin a tyrosin	6,1	13-14
tryptofan	1,0	3-3,5
celkem	36,0	

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

výskyt bílkovin

bohaté zdroje
živočišné potraviny,
luštěniny, olejniny

středně bohaté zdroje
obiloviny, cereálie

nízký obsah
zelenina, ovoce, okopaniny

nulový obsah
oleje, cukr, ocet

Průměrný obsah bílkovin v některých potravinách (v g / kg)

hovězí maso	210	klobásy	130
vepřové maso	155	pšeničná mouka hladká	104
drůbež	210	pšeničná mouka hrubá	97
ryby	285	mouka žitná	76
zvěřina	215	rýže	67
mléko plnotučné	33	bílé pečivo	85
tvarůžky	300	těstoviny	118
tvrdý sýr	250	brambory	20
měkký sýr	150	zelenina	20-26
tvaroh	194	zelí	15
vejce	130	luštěniny	242
bílek	110	houby	26
žloutek	160	droždí	106
salámy	150	masox kostka	174

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny
maso a masné výrobky

Aminokyselina	Maso hovězí	Maso vepřové	Vnitřnosti vepřové	Maso skopové	Maso koňské	Maso kuřecí	Ryby
Ala	5,8	5,5	6,1	6,6	5,4	3,4	6,0
Arg	6,3	6,4	6,4	6,9	7,2	5,6	5,7
Asx	9,0	8,9	8,2	8,8	8,3	9,2	10,4
Cys	1,3	1,1	1,4	1,3	1,3	1,3	1,2
Glx	15,3	14,5	11,7	14,8	12,2	15,0	14,1
Gly	4,9	5,7	6,7	5,9	4,3	5,3	4,8
His	3,4	3,3	2,6	2,7	2,8	2,6	3,5
Ile	4,8	5,1	6,1	5,0	6,5	5,3	4,8
Leu	8,1	7,6	8,3	7,7	9,5	7,4	7,7
Lys	8,9	8,1	8,5	8,2	10,0	8,0	9,1
Met	2,7	2,7	2,5	2,5	2,8	2,5	2,9
Phe	4,4	4,2	4,8	4,0	3,8	4,0	3,9
Pro	3,8	4,6	5,3	4,7	4,0	4,1	3,7
Ser	4,0	4,2	4,7	4,2	4,2	3,9	4,3
Thr	4,6	4,9	4,5	4,7	3,9	4,0	4,6
Trp	1,1	1,4	1,3	1,3	1,0	1,0	0,6
Tyr	3,6	3,6	3,4	3,3	3,7	3,3	3,7
Val	5,0	5,2	6,0	5,1	5,0	5,1	6,1
Celkem EAA ^{a)}	44,5	43,8	46,8	42,9	47,2	41,9	45,0
Celkem AA ^{b)}	97,0	96,8	98,5	97,4	95,7	91,0	97,5
EAAI (%) ^{c)}	80	81	78	81	69	79	80
AAS (%) ^{d)}	69	69	71	67	63	64	70
Limitující AA	Val	Ser	Ser	Ser	Trp	Trp	Trp

^{a)} EAA = esenciální aminokyseliny. ^{b)} AA = aminokyseliny. ^{c)} EAAI = index esenciálních aminokyselin.

^{d)} AAS = aminokyselinové skóre pro limitující aminokyselinu.

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny maso a masné výrobky

4 hlavní druhy tkání:

- epitelové
- pojivové
- svalové
- nervové

“**maso**” = svalová tkáň (zejm. příčně pruhovaná) + podíl epitelové a pojivové tkáně

svalové proteiny

(±20 % hm. svalů)

- ▶ proteiny svalových vláken (myofibrilární proteiny)
- ▶ rozpustné sarkoplasmatické proteiny
- ▶ nerozpustné strukturní

Protein	Podíl v %
myofibrilární proteiny	60,5
myosin	29
aktin	13
konnektin	3,7
tropomyosin	3,2
troponin (C, I, T)	3,2
aktinin (α -, β -, γ -)	2,6
myomesin, desmin aj.	5,8
sarkoplasmatické proteiny	29,0
enzymy	24,5
myoglobin	1,1
hemoglobin aj. extracelulární proteiny	3,3
strukturní proteiny, proteiny organel	10,5
kolagen	5,2
elastin	0,3
mitochondriální proteiny	5,0

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny
maso - hlavní proteiny

svalová vlákna obklopena sarkoplasmou

stah zajišťují: myofibrily

myofibrilární proteiny

myosin (470 kDa, ATPasová aktivita)

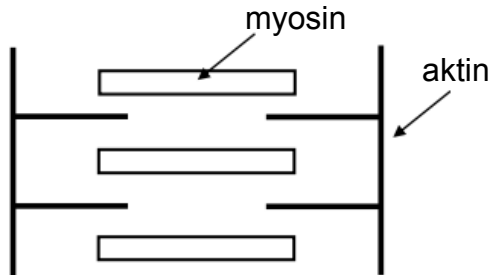
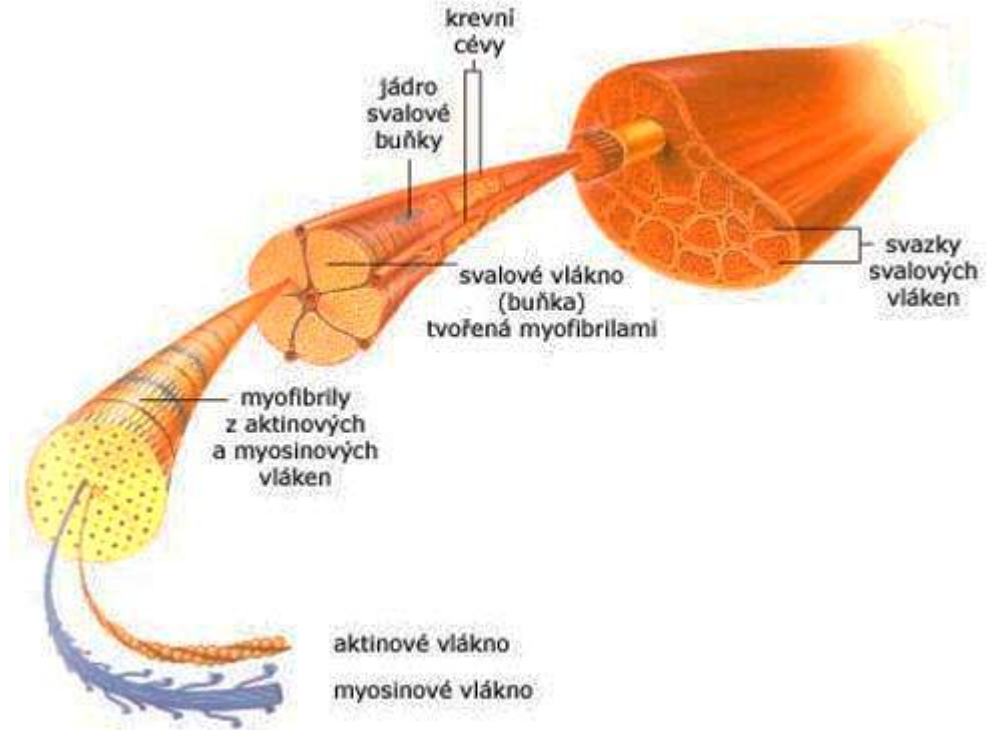
aktin (43.5 kDa, jednořetězový)

spolu: aktomyosin

sarkoplasmatické proteiny

1 % myoglobin (v sušině)

glykolytické enzymy

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny strukturní proteiny masa

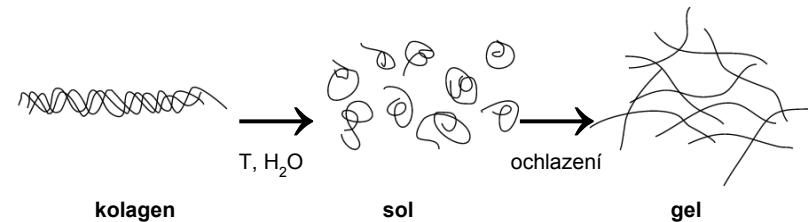
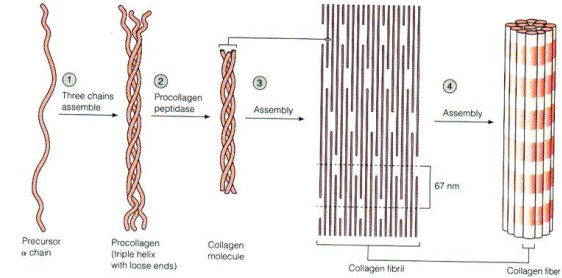
-extracelulární bílkoviny s ochrannou či podpůrnou fčí
-fibrilární struktura, špatná trávitelnost i složení AMK

kolageny

trojitý α -helix, proteoglykan
nepřehodnotné (hlavně Gly, Pro, Hyp)
s věkem stabilizace struktury
nerozpustný
působením tepla: smršťování, želatinace

potravinářská želatina

i při pečení, vaření
podle počtu příčných vazeb kolagenu
potravinářské využití
příprava z kostí a kůží po hydrolýze a extrakci
želírující prostředky, střívkva

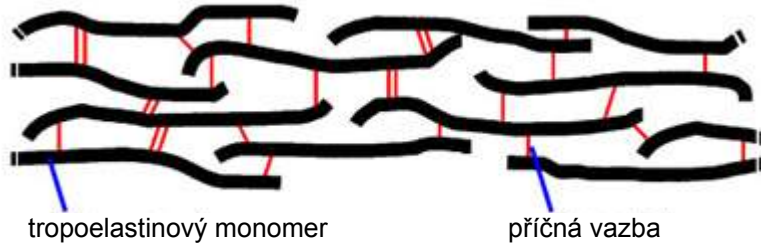

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

strukturní proteiny masa

elastiny

šlachy, cévy, blány pojivových tkání
síťová struktura z tropoelastinu

keratiny

obsaženy v epitelu

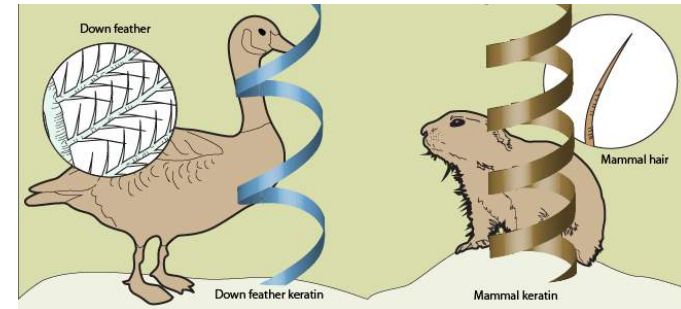
vlasový keratin

struktura: α -helixy: 3x $\Rightarrow$ protofibrila

11x protofibrila $\Rightarrow$ mikrofibrila

100+ mikrofibril $\Rightarrow$ keratinové vlákno

potravinářský keratin - bílkovinné hydrolyzáty, lepidla

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

AMK složení bílkovin masa

Amino- kyselina	Aktin	Myosin	Kolagen	Elastin	Keratin
Ala	6,1	9,3	11,0	21,1	5,0
Arg	6,3	5,4	4,9	1,2	7,2
Asx	10,4	8,6	5,0	1,0	6,0
Cys	1,3	1,5	0,0	0,3	11,2
Glx	14,2	19,3	7,6	2,4	12,1
Gly	4,8	3,2	31,4	25,5	8,2
His	2,8	2,0	0,5	0,1	0,7
Hyl	0,0	0,0	0,6	0,0	0,0
Hyp	0,0	0,0	10,1	1,5	0,0
Ile	7,2	5,3	1,2	3,7	2,8
Leu	7,9	10,0	2,8	8,6	6,9
Lys	7,3	10,4	2,6	0,5	2,3
Met	4,3	2,9	0,5	stopy	0,5
Phe	4,6	3,4	1,6	5,9	2,5
Pro	4,9	2,1	11,8	11,6	7,5
Ser	5,6	5,3	3,8	0,9	10,2
Thr	6,7	5,5	2,0	1,1	6,5
Trp	2,0	0,5	0,0	0,0	1,2
Tyr	5,6	2,4	0,3	1,3	4,2
Val	4,7	2,8	2,1	16,5	5,0

obsah AMK v živočišných proteinech (v gramech, vztaženo na 16 g dusíku)

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny proteiny krve

krev

5 % hm. dobytka, 8 % drůbeže, 3 % vepřů

složení:

80 % voda,

18 % bílkovin,

1 % minerální látky,

0.1 % lipidy,

0.065 % cukry,

+další nízkomolekulární látky

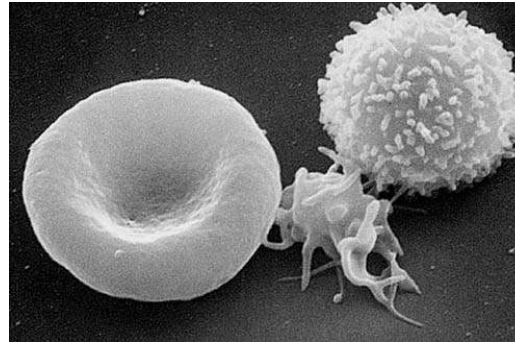
potravinářské využití

surová krev: jelita aj.

plasma: náhrada bílku

fibrin: hydrolyzát

sušená/vařená krev: krmivo

červená krvinka, krevní destička, bílá krvinka

vepřová krev poživatelná, cca 1 litr

Potravina	Bílkovinné přísady	Funkční vlastnosti
Pekařské výrobky	Plazma	Tvorba pěny, želatinizace a rozpustnost
Moučníky a těsta	Fibrinogen a plazma	Emulgační schopnost
Sušenky	Odbarvený globin	Rozpustnost
Masné výrobky	Globuliny	Emulgační schopnost, rozpustnost a želatinizace
Jogurty	Plazma a albumin	Rozpustnost a želatinizace
Vaječné deriváty	Plazma	Tvorba pěny

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny změny při skladování a zpracování masa

postmortální změny

- pouze anaerobní glykolýza (→ kys. mléčná)
⇒ pH, inhibice enzymů
- Ca^{2+} stále asociuje aktin + myosin → aktomyosin
⇒ ztuhlost (*rigor mortis*)
-trvání podle druhu masa (hodiny)
-odeznění během hodin až dnů

vaznost masa

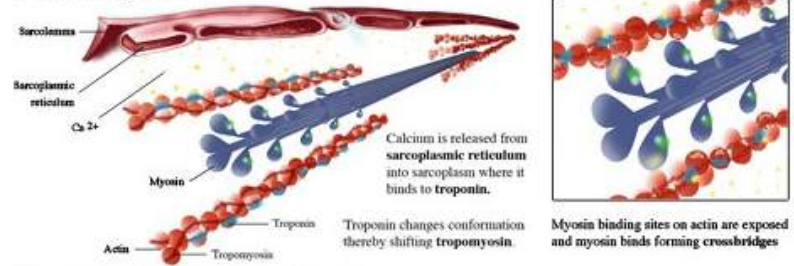
- po zabití velká
- během RM malá
- obecně lze zvýšit aditivy

zrání masa

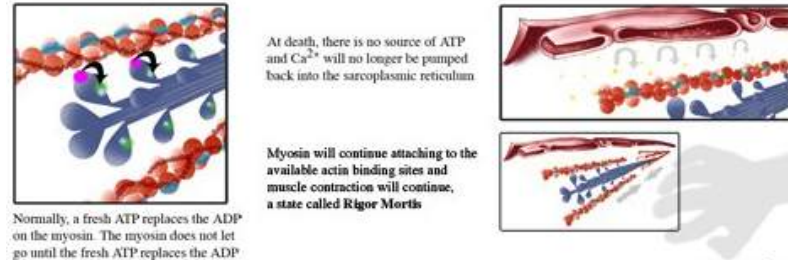
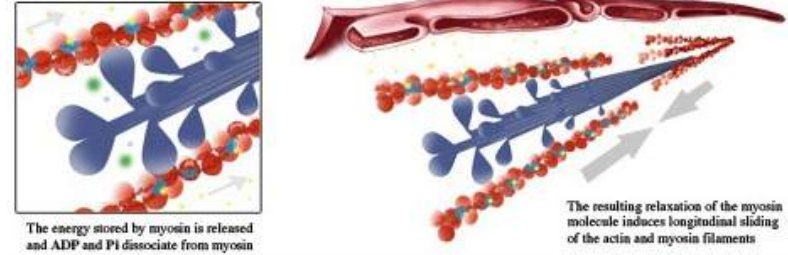
- štěpení aktomyosinu (proteasy)
  - štěpení kolagenu (kolagenasy)
- žádoucí vlastnosti a textura

Muscle contraction before death

The sarcolemma is depolarized and the action potential is transferred along the t-tubules

Muscle contraction after death

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

tepelné zpracování masa

35 °C	asociace sarkoplasmatických bílkovin snížení vaznosti, zvýšení tuhosti
45 °C	viditelné změny, zkrácení (denaturace myosinu)
50–55 °C	denaturace aktomyosinu
55–65 °C	denaturace sarkoplasmatických bílkovin ⇒ stabilní struktury, pevný gel
60–65 °C	zkracování kolagenu
80 °C	oxidace SH-skupin
90 °C	želatinace kolagenu
100 °C	desulfurace, deaminace → H ₂ S, NH ₃ ⇒ aromatické látky, změna barvy
150 °C	komplexní reakce (Maillardova) → vonné látky
200 °C	izomerace, příčné vazby, toxické produkty

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

mléko a mléčné výrobky

mléko

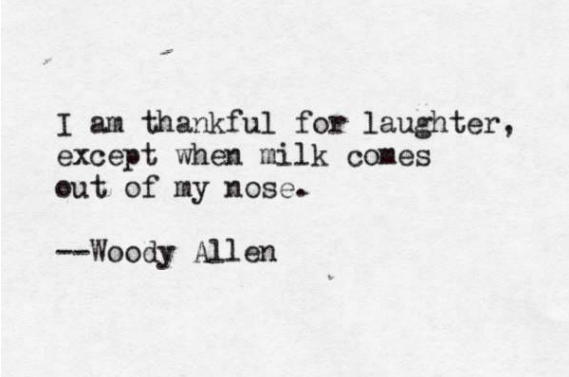
komplexní biologická tekutina, jejíž chemické a fyzikálně-chemické vlastnosti odrážejí výživové potřeby mláďat

sekreční parenchym mléčné žlázy

1 litr mléka ~ 450 až 500 litrů krve protečené žlázou

komplikovaný disperzní systém

globulární bílkoviny syrovátky:	koloidní disperze
kaseinové molekuly:	micelární disperze
tukové kapičky:	emulze
částice lipoproteinů:	koloidní suspenze
nízkomolekulární látky:	pravý roztok

I am thankful for laughter,
except when milk comes
out of my nose.

—Woody Allen

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

mléko a mléčné výrobky

složení mléka

voda: 87 až 91 %

sušina: 12 až 13 %

dva hlavní typy proteinů:

- kaseiny (cca 80 %)
- syrovátkové (sérové) proteiny (cca 20 %)

složka	obsah v % v mléce			
	kravském	kozím	ovčím	lidském
proteiny celkem	3,2	3,2	4,6	0,9
kaseiny	2,6	2,6	3,9	0,4
proteiny syrovátky (séra)	0,6	0,6	0,7	0,5
tuky	3,9	4,5	7,2	4,5
sacharidy	4,6	4,3	4,8	7,1
minerální látky	0,7	0,8	0,9	0,2

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny
mléko a mléčné výrobky

Proteiny	Podíl v %	Obsah v g dm ⁻³
kaseiny celkem	80	25,6
α _S -kasein	42	13,4
β-kasein	25	8,0
γ-kasein	4	1,3
κ-kasein	9	2,9
proteiny syrovátky celkem	20	6,4
α-laktalbumin	4	1,3
sérový albumin	1	0,3
β-laktoglobulin	9	2,9
imunoglobuliny	2	0,6
polypeptidy (proteosy, peptony)	4	1,3

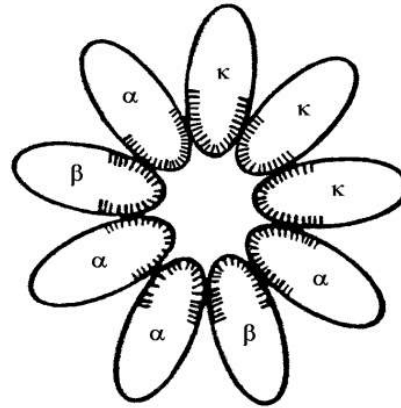
aminokyseliny, peptidy a bílkoviny
mléko: kaseiny

molekuly kaseinu → submicely → micely

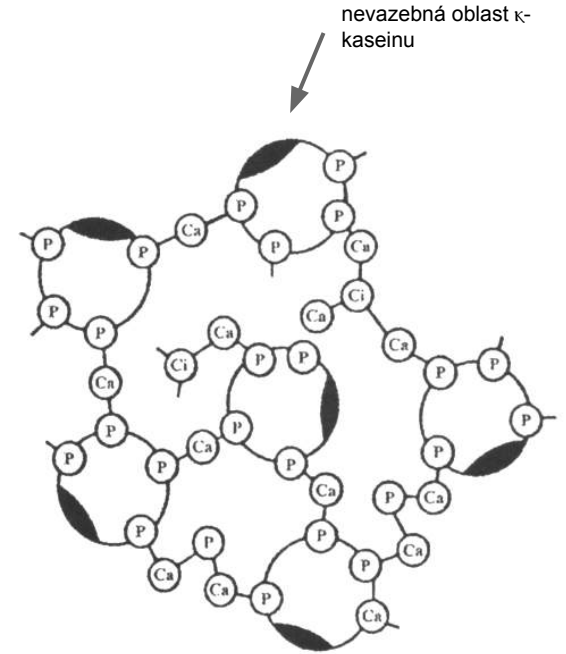
nepolární části do centra (hydrofobní interakce)

polární části (fosfoserin) α - a β -kaseinů
interagují s Ca^{2+} , oligosacharidy κ -kaseinu s
vodou

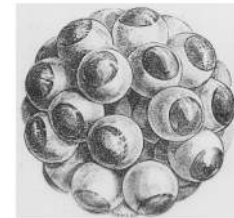
micely vznikají sesřtřováním submicel
~ 20 000 molekul kaseinů

přičný řez submicelou

*vzájemné spojení submicel prostřednictvím
fosfátu P, iontů Ca a citrátů*

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny
mléko: proteiny syrovátky

hlavní bílkoviny syrovátky:

β -laktoglobulin (cca 50%)

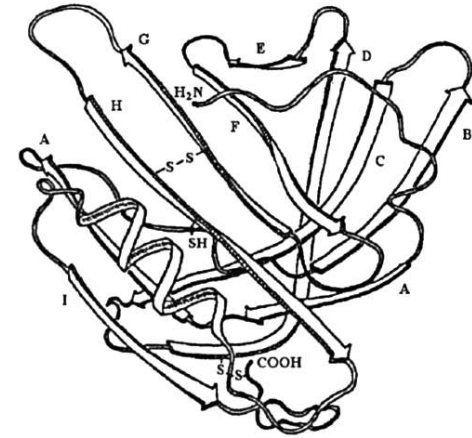
α -laktoglobulin

optimální složení AMK (plnohodnotné bílkoviny)

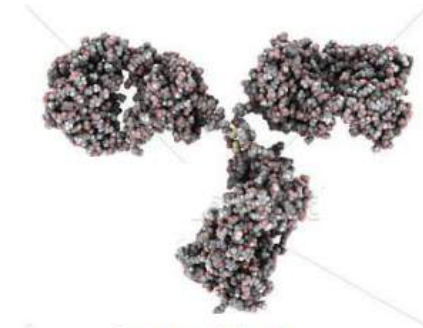
minoritní:

laktoferrin - transport Fe (také antioxidační účinek)

vysokomolekulární globulární glykoproteiny: **imunoglobuliny**
biologicky účinné - protilátky,

β -laktoglobulin kravského mléka

imunoglobulin

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny mléko: tepelné zpracování

shlukování tukových globulí v syrovém mléce
(smetana): fce proteinu **makroglobulin**

bílkoviny syrovátky **termolabilní**
kaseiny prakticky nedenaturují

Pasterace

72–74 °C (20–40 s)	denaturuje 50–90 % bílkovin séra inaktivuje se většina enzymů
> 75 °C	redukce -S-S- degradace methioninu eliminace sulfanu
sterilizace 140 °C (4 s)	100 % denaturace séra
UHT pasterace nepřímý záhřev 135–140 °C (6–10 s) přímá pára 140–150 °C (2–4 s)	nepřežijí bakterie ani spory

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny mléko: srážení a proteolýza kaseinů

pH mléka: 6.5

při pH <4.6 ⇒ srážení kaseinů

MO: kontaminující, ale i kulturní druhy

částečné srážení kaseinů ⇒ jogurty, cottage
(bakterie *Streptococcus thermophilus*,
Lactobacillus bulgaricus)

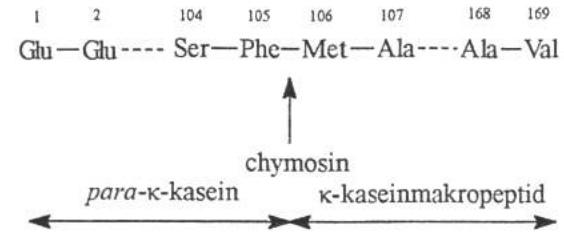

výroba tvrdých sýrů

působením **bakterií** pH ~ 5.5

přídavek **proteolytického enzymu** - dříve *rennin*, neboli *chymosin* (ze žaludků sajících telat)

→ hydrolýza κ -kaseinu ve **specifické poloze** ⇒ dva peptidové řetězce

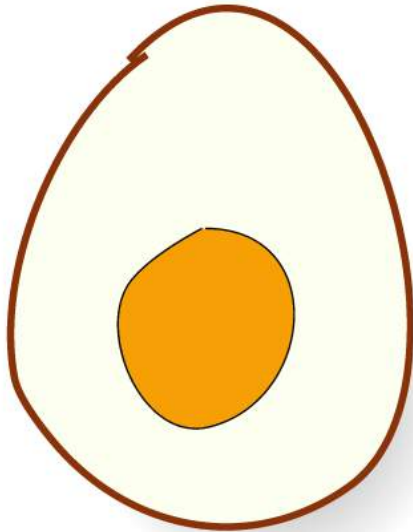
nasolení, odstranění syrovátky zraje

→ částečná proteolýza

→ částečná lipolýza

⇒ žádoucí textura, chuť a vůně

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny vejce

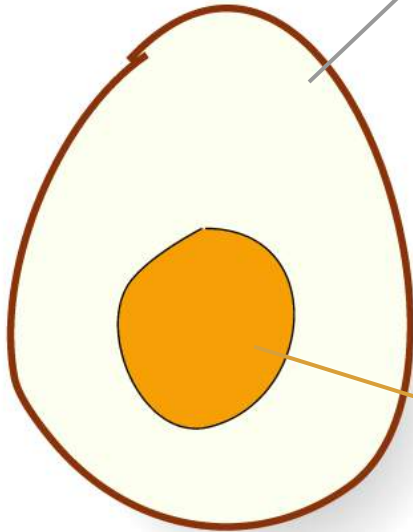
cca 13 % bílkovin
průměrná hmotnost slepičího vejce ~ 58 g (M)
53 % proteiny bílku, 47 % žloutku

složka	obsah v %		
	skořápka	bílek	žloutek
proteiny celkem	3,3 ¹⁾	10,6	16,6
tuk	-	0,03	32,6
sacharidy	-	0,9	1,0
minerální látky	95,1 ²⁾	0,6	1,1
voda	1,6	87,9	48,7
% celkové hmotnosti	10,3	56,9	32,8

¹⁾komplex proteinů s mukopolysacharidy v poměru 50:1

²⁾CaCO₃ s malým množstvím MgCO₃ a fosfátů

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny vejce - bílek a žloutek

bílek

40+ různých bílkovin, některé biologicky aktivní:

- enzymy (lysozym)
- inhibitory (ovoinhibitor)
- složky enzymů (avidin)

hlavní složka:

ovalbumin A

44.5 kDa,

koagulace 57.5 °C,

obsahuje: cukry, fosfoserin a thiolové skupiny

proteiny	podíl v %
proteiny bílku celkem	100
ovalbumin	54
konalbumin (ovotransferrin)	12
ovomukoid	11
lysozym (globulin G ₁)	3,5
globulin G ₂	4
globulin G ₃	4
ovomucin	1,5
ovomakroglobulin	0,5
ovoinhibitor	0,1
avidin	0,1

žloutek

emulze o/v

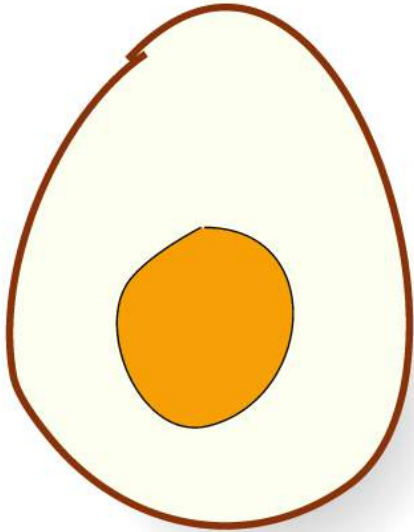
1/3 bílkoviny, 2/3 tuk

obsahuje:

- kapky (lipoproteiny)
- granule (proteiny, HDL)
- plasma (LDL)

proteiny	podíl v %
proteiny žloutku celkem	100
lipovitellin (HDL ¹⁾)	36
fosvitin	13
LDL ¹⁾	1
lipovitellenin (LDL ¹⁾)	16
livetin	27

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny vejce - změny při zpracování

skladování

dlouhodobé skladování → závady aroma
sírné a dusíkaté sloučeniny

mechanické zpracování

šleháním → částečná denaturace proteinů bílku

tepelné zpracování

57 °C	denaturace bílku
60–65 °C	denaturace většiny bílkovin
65–70 °C	denaturace bílkovin žloutku

sušení

reakce glukózy s lysinem → nežádoucí zbarvení
(odstranění glukózy)

zmražení

zvýšení viskozity změnou konformace

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny
potravin rostlinného původu

hlavní zdroje: semena rostlin
další zdroje: plody, listy, hlízy, bulvy, ...

obecně nízká výživová hodnota (nedostatkové AMK)

kombinace zdrojů ⇒ plnohodnotná bílkovina

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

potraviny rostlinného původu - cereálie a pseudocereálie

obiloviny (pšenice, ...)

obsah bílkovin závisí na druhu i stupni vymletí

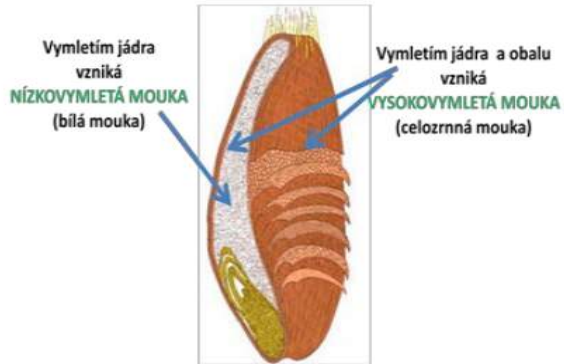
základní bílkoviny: albuminy, globuliny, prolaminy, gluteliny

obilovina	voda	proteiny	lipidy	škrob	minerální látky
pšenice	13,2	11,7	2,2	59,2	1,5
žito	13,7	11,6	1,7	52,4	1,9
ječmen	11,7	10,6	2,1	52,2	2,3
oves	13,0	12,6	5,7	40,1	2,9
rýže	13,1	7,4	2,4	70,4	1,2
kukuřice	12,5	9,2	3,8	62,6	1,3

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

potraviný rostlinného původu - cereálie a pseudocereálie

proteiny pšenice

obsah 7 až 15 % bílkovin

20 % rozpustné

80 % nerozpustné (prolaminy, gluteliny)

mouka

silná (chlebová) 12 až 14 % proteinů ✘ slabá <10 % pro cukrovinky

s vodou **těsto** (škrob + viskoelastická lepivá hmota, lepek/gluten)

tj.: $\frac{2}{3}$ vody a $\frac{1}{3}$ hydratované gluteliny (viskozita, síťová struktura) a

gliadiny (modifikátory)

[bezlepkové výrobky <100 mg gliadinu/kg]

změny při skladování a zpracování mouky

skladování: částečná denaturace, zlepšení vlst. skladováním (oxidace)

mísení těsta: hydratace bílkovin

kynutí: rheologické vlastnosti

pečení: denaturace

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny
potraviny rostlinného původu - luštěniny

	Hrách	Fazole	Čočka	Sója	Podzemnice
Bílkoviny (%)	26	24	27	35-48	28
Tuk (%)	1	2	2	18-23	51
Sacharidy (%)	53	53	57	9	10
Vláknina (%)	17	17	10	19	8
Popel (%)	3	4	4	6	3
Ca (mg/kg)	440-780	300-1800	400-750	1300-2100	590
Fe (mg/kg)	47-68	59-82	70-130	50-110	20
Thiamin (mg/kg)	1	5	9	8	9
Riboflavin (mg/kg)	0,6	2	2	4	2
Niacin (mg/kg)	10	20	25	20	150

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

stanovení obsahu bílkovin na základě dusíku

Kjeldhalova metoda

univerzální, referenční metoda

1. Mineralizace

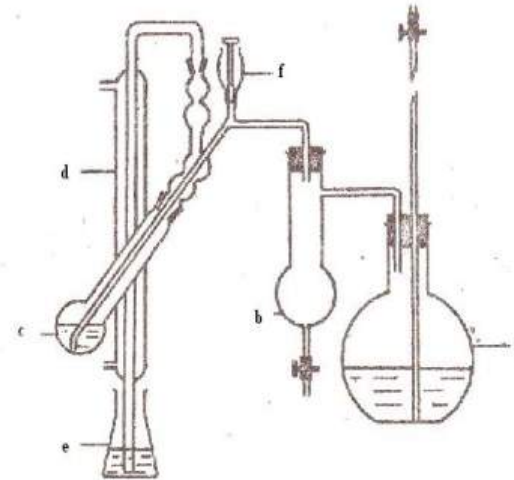
var s kyselinou sírovou a katalyzátorem
(kat.: K_2SO_4 / Se / $CuSO_4$)
340 - 390 °C po dobu 20 - 60 minut

2. Stanovení NH_4^+ iontu

uvolnění amoniaku z mineralizátu (NaOH)
destilace do přebytku kyseliny
titrace nadbytku kyseliny hydroxidem
(indikátor: methylčerveň)

vyhodnocení:

dusík x 6,25 = aminokyseliny

Obr.č.1. Schéma Kjeldahlovy aparatury:

- a – vyvíječ páry,
- b – kondenzátor,
- c – mineralizační baňka s vzorkem,
- d – chladič,
- e – předloha s kyselinou,
- f – nálevka s hydroxidem.

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny
stanovení obsahu bílkovin na základě dusíku

Nesslerova metoda

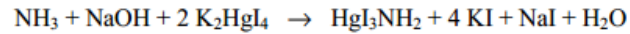

1. Mineralizace

var s kyselinou sírovou a H_2O_2

2. Vybarvení NH_4^+ soli

Nesslerovo činidlo v alkalickém prostředí

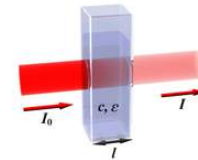

(červenohnědý produkt)

3. Stanovení

Spektrofotometrické stanovení

vlnová délka: 450 nm

Lambert-Beerův zákon

$$c = A \cdot l \cdot E$$

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny stanovení obsahu bílkovin

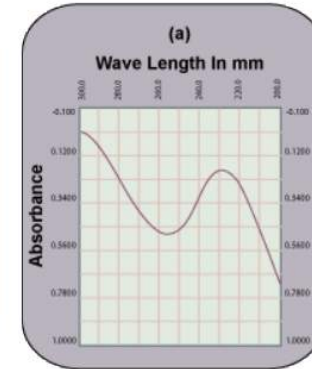
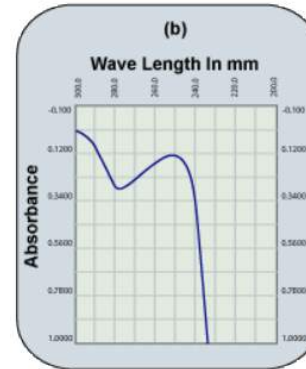
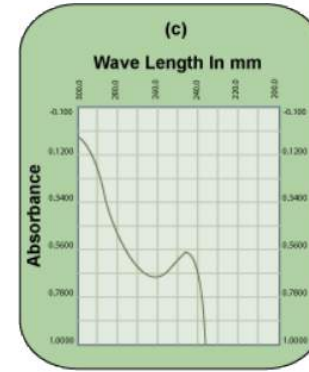
UV spektrofotometrie

absorpce aromatických AMK (Phe, Tyr, Trp)
 $\lambda = 280 \text{ nm}$

interferují nukleové kyseliny
kompenzační měření při $\lambda = 260 \text{ nm}$

obsah bílkovin $\sim 1,45 \cdot A_{280} - 0,74 \cdot A_{260}$

závisí na složení bílkoviny a pH

- a: absorpční spektrum nukleových kyselin
- b: absorpční spektrum bílkovin
- c: absorpční spektrum směsi

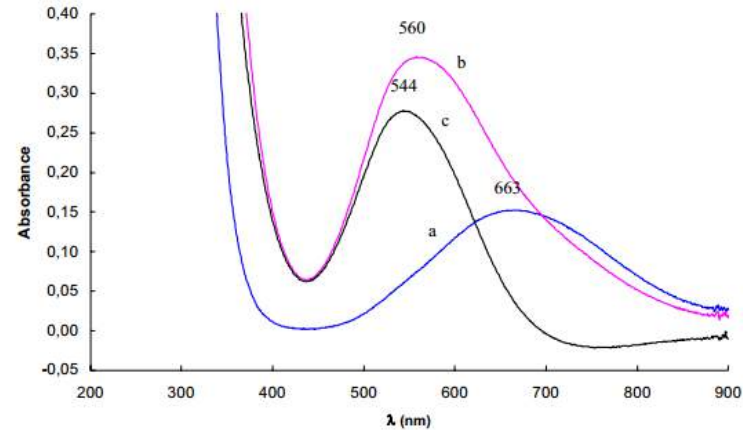
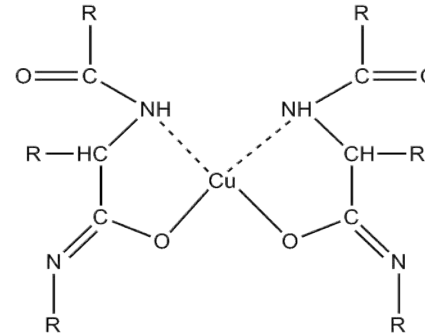
aminokyseliny, peptidy a bílkoviny stanovení obsahu bílkovin

biuretová reakce

Biuretové činidlo:

síran měďnatý (Cu^{2+} ionty)
alkalizující složka (hydroxid)
vinan draselno-sodný
jodid draselný

v alkalickém prostředí s bílkovinami
→ **modré zbarvení**
absorpce v oblasti 540-560 nm

- a 4 ml činidla + 1 ml vody
- b 4 ml činidla + 1 ml vzorku (vaječný albumin 5 mg/ml)
- c rozdílová křivka

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny stanovení obsahu bílkovin

gelová elektroforéza PAGE

V roce 1948 byl Nobelovou cenou oceněn švédský chemik Arne Tiselius, který ve 30. letech minulého století postavil aparaturu separující proteiny krevního séra na základě jejich elektroforetických mobilit.

separační metoda

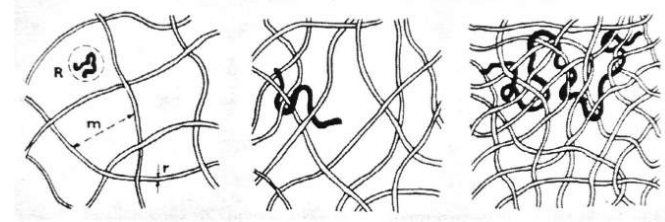
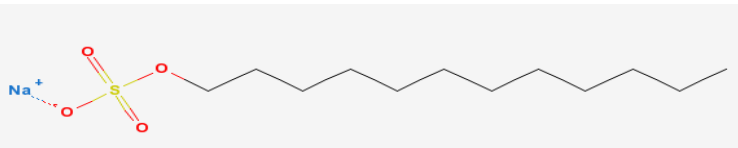
separace makromolekul podle velikosti a náboje

nosič: polyakrylamidový gel (PAGE)

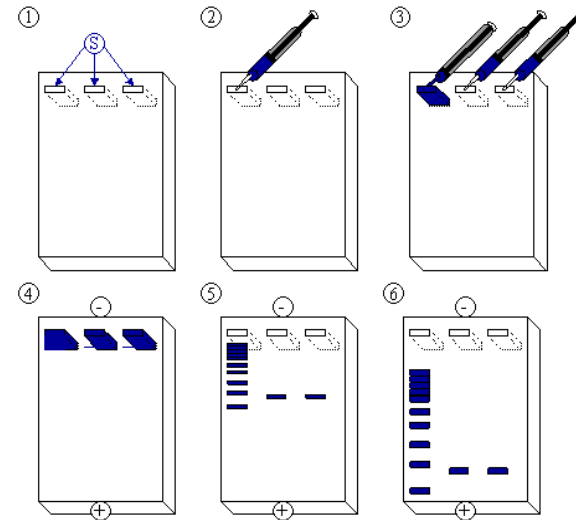
vizualizace: barvení stříbrem

modifikace metody:

SDS-PAGE - využití tenzidu
molekuly negativní, dělení na základě velikosti
(konstantní poměr velikost/náboj)

zadržování molekul různé velikosti v gelu

postup separace bílkovin pomocí PAGE

aminokyseliny, peptidy a bílkoviny

stanovení obsahu bílkovin

gelová elektroforéza (SDS) PAGE

- elektroforéza komplexů denaturovaných polypeptidů s anionickým detergentem dodecylsulfátem sodným (SDS).
- navázáním SDS se nábojové rozdíly mezi různými proteiny téměř úplně potlačí, komplexy protein – SDS jsou v neutrálním a alkalickém prostředí silně negativně nabitě a putují k anodě.
- procházejí-li gelem o vhodné porozitě, je jejich pohyblivost dána téměř výhradně velikostí molekuly.
- srovnáním s pohyblivostí standardů o známé molekulové hmotnosti lze tak snadno a relativně přesně určovat molekulové hmotnosti proteinů, resp. jejich podjednotek

